

Ferşü'l-hurûf Farklılıklarında Tercihten Söz Edilebilir mi?: Tahrîrât Bağlamında Metodolojik Bir Analiz

Mustafa Doğan

0009-0008-3411-9321

mstdogan@uludag.edu.tr

Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı,
Bursa, Türkiye
orcid.org/03tg3eb07

Öz

Amaç: Bu çalışma, tahrîrâta konu olmuş ferşü'l-hurûf farklılıklarını tahrîrât disiplini çerçevesinde incelemeyi hedeflemektedir. Araştırmanın temel problemi, aynı kaynaklara dayanan ferşü'l-hurûf vecihlerinin, tahrîrât ekolleri tarafından neden farklı muameleye tabi tutulduğu sorusudur. Çalışma, “Sahih bir vecih, muteber aslî kaynaklarda yer almasına rağmen neden bir tahrîrât ekolü tarafından ahzedilirken diğeri tarafından terk edilmektedir?” sorusuna metodolojik bir cevap arayarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Yöntem: Nitel araştırma deseninin benimsendiği çalışmada, veriler literatür taraması ve belge analizi yoluyla elde edilmiştir. Bu bağlamda Ebû Amr ed-Dânî (öl. 444/1053), Şâtıbî (öl. 590/1194) ve İbnü'l-Cezerî'nin (öl. 833/1429) temel eserleri birincil kaynak olarak alınmış; elde edilen veriler Teyisîr/İstanbul ve Şâtıbiyye/Mısır tarikleri ile İskenderiyye ve Kahire tahrîrât ekollerinin tercihleri üzerinden mukayeseli olarak incelenmiştir. Aşere tarikiye sınırlandırılan çalışma kapsamında elde edilen veriler, tahrîrât ulemasının rical ve metin kritiği yöntemleri esas alınarak tasnif edilerek yorumlanmıştır.

Bulgular: Sahih kıraat farklılıkları arasında yer alan bazı ferşü'l-hurûf unsurlarının tahrîrâta konu edildiği tespit edilmiştir. İhtilaf edilen bu farklılıklar toplam onbir adet olup kıraat tarihinin tüm dönemlerinde olduğu gibi tahrîrât ekolleri ile kıraat meslekleri de temel eserlerinde bu ferşü'l-hurûf farklılıklarının tahrîrâtına detaylı biçimde yer vermiştir. Söz konusu farklılıkların aktarıldığı aslî kaynaklar; belirli yöntemler çerçevesinde metin ve ricâl kritiğine tabi tutulmuştur. Sonuç olarak, ihtilafa konu olan ferşü'l-hurûf farklılıklarına ilişkin ulaşılan hükümlerin metodolojik açıdan tutarlı gerekçelere dayandığı görülmüştür.

Sonuç: Kıraat farklılıkları eğitiminin sadece bir nakil tekrarı olmadığı; aksine rical ve metin kritiğine dayalı, ilim hakemliği vasfı taşıyan dinamik bir tedrisat yöntemi olduğu saptanmıştır. Ferşü'l-hurûf farklılıkları kapsamında aktarılan bir vechin aslî kaynaklarda (*et-Teyisîr*, *eş-Şâtıbiyye* ve *ed-Dürre* vb.) yer almasının onun her zaman uygulamaya (*edâ*) yansımayacağı; tahrîrâtın, senedin infirâdı, aslî tarik dışına çıkış (*hurûc an tarîkihi*) ve metnin ifade üslubu gibi kriterlerle bir süzgeç görevi gördüğü tespit edilmiştir. Ekoller ve meslekler arasındaki temel kırılma noktasının metne yaklaşım biçimi olduğu; azîmet yaklaşımını benimseyenlerin (İtilâf ve Mutkin meslekleri) sened disiplini önceliği, ruhsat yaklaşımını benimseyenlerin (Şeyh Atâullah mesleği ile İskenderiyye ve Kahire ekolleri) ise kaynaktaki mutlak ifadeleri edâya dâhil ettiği belirlenmiştir. Tahrîrât ulemasının ve meslek sahiplerinin bazı vecihlere yönelik reddinin, o kırâati şâz olarak

nitelemek değil, sadece metodolojik gerekçelerle “tedrisatta uygulama dışı bırakmak” şeklinde tezahür ettiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kırâat; Tahrîrât; Ferşü'l-hurûf; Metin ve Sened Kritiği; Azîmet; Ruhsat

Öne Çıkanlar

- Kırâat farklılıklarının öğretimi kapsamındaki ferşü'l-hurûf farklılıklarının aktarımı sadece bir nakil olmayıp rical ve metin kritiğine dayalı, metodolojik tutarlılık arayışı güden dinamik bir bilimsel kontrol mekanizması (tahrîrât) mahiyetindedir.
- Tahrîrât ekolleri arasındaki temel farklılık ana kaynaklardaki vecihlere yaklaşım biçiminden kaynaklanmaktadır.
- Bir vechin klasik kaynaklarda yer almasının onun mutlak surette uygulamada (edâ) yer alacağı anlamına gelmemektedir.
- Tahrîrât ekolleri tarafından reddedilen (gayr-i me'hûz) vecihler şâz olarak nitelenmemekte; sadece metodolojik bir tedrisat tercihi olarak uygulamaya alınmamaktadır.
- Günümüz kırâat tedrisatında mevcut tercihlerin korunmasının yanı sıra bu tercihlerin ilmî zeminini oluşturan tahrîrât yönteminin de eğitim müfredatına dâhil edilmesi titiz ve güvenilir bir kırâat eğitimi için gereklidir.

Atıf Bilgisi

Doğan, Mustafa. “Ferşü'l-hurûf Farklılıklarında Tercihden Söz Edilebilir Mi?: Tahrîrât Bağlamında Metodolojik Bir Analiz”. *Eskiyeni* 63 (Eylül 2026), 1629-1659.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1928482>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	12 Nisan 2026
Kabul Tarihi	30 Eylül 2026
Yayın Tarihi	30 Eylül 2026
Hakem Sayısı	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik Beyan	Bu çalışma, Prof. Dr. Mustafa Atilla Akdemir danışmanlığında Kasım/2025 tarihinde tamamlanan “Kıraat Geleneğimizde İstanbul Tariki-Sûfî Mesleği: Usul, Tercihler ve Ekollerle Mukayese” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Etik Kurul İzni	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmemektedir.
Yazar Katkıları	Araştırmanın tüm aşamaları yazar tarafından (%100) gerçekleştirilmiştir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması yoktur.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Bildirim	eskiyenidergi@gmail.com
Finansman	-
S. Kalkınma Amaçları	-
Lisans	CC BY-NC 4.0

Can Preference Be Mentioned in the Differences of Farsh al-ḥuruf ?: A Methodological Analysis in the Context of Taḥrīrāt

Mustafa Doğan

0009-0008-3411-9321

mstdogan@uludag.edu.tr

Bursa Uludağ University, Faculty of Theology, Department of Qur'an Recitation and Qira'at,

Bursa, Türkiye

[ror.org/03tg3eb07](https://orcid.org/03tg3eb07)

Abstract

Purpose: The present study aims to examine the differences in farsh al-ḥurūf that have been the subject of taḥrīrāt within the framework of the taḥrīrāt discipline. The primary problem of the research is the question of why farsh al-ḥurūf variants, which are based on the same sources, are subjected to different treatments by different taḥrīrāt schools.

The present study aims to contribute to the extant literature by seeking a methodological answer to the following question: “Why is an authentic recitational variant, despite being included in authoritative primary sources, accepted by one taḥrīrāt school while being abandoned by another?”

Method: The present study adopted a qualitative research design, with the data being obtained through a review of the and an analysis of document. In this context, the primary works of Abū ‘Amr al-Dānī (d. 444/1053), al-Shāṭibī (d. 590/1194), and Ibn al-Jazarī (d. 833/1429) were taken as primary sources; the obtained data were comparatively analyzed through the preferences of the Taysīr/Istanbul and Shāṭibiyyah/Egypt transmission paths (ṭarīqs), as well as the Alexandria and Cairo taḥrīrāt schools. The study is confined to the ‘Ashara ṭarīq classifies and interprets the data s classified and interpreted based on the methods of rijal and textual criticism employed by taḥrīrāt scholars.

Findings: It was determined that certain farsh al-ḥurūf elements within authentic (ṣaḥīḥ) recitation differences were subjected to taḥrīrāt. The total number of these disputed differences is eleven, and as in all periods of the history of Quranic recitations (qirā’āt), both the taḥrīrāt schools and reading traditions (masālik) have comprehensively addressed the verification of these farsh al-ḥurūf differences in their foundational works. The primary sources conveying these differences were subjected to textual and narrator (rijāl) criticism within specific methodological frameworks. Consequently, it was observed that the conclusions reached regarding the contested farsh al-ḥurūf differences rely on methodologically consistent justifications.

Conclusion: It was determined that the education of qirā’āt variants is not merely a repetitive transmission, but rather a dynamic teaching methodology based on narrator (rijāl) and textual criticism that functions as a scholarly arbiter. Within the scope of farsh al-ḥurūf differences, it was established that the presence of a reading variant (wajh) in primary sources (such as al-Taysīr, al-Shāṭibiyyah, al-Durrah, etc.) does not guarantee its application in actual performance (adā’); instead, taḥrīrāt acts as a filter using criteria such as narrative isolation (infirād of the sanad), deviation from the primary chain (kḥurūj ‘an ṭarīqihī), and textual style. The fundamental turning point between schools and traditions (masālik) was determined to be their approach to the text: those adopting a strict compliance (‘azīmah)

approach (such as the *I'tilāf* and *Mutqin* traditions) prioritized chain-of-transmission discipline, whereas those adopting a concessionary (*rukḥṣah*) approach (such as the tradition of Shaykh 'AṭāAllāh alongside the Alexandrian and Cairene schools) incorporated absolute statements from the sources directly into performance (*adā*). Finally, it was understood that the rejection of certain variants by *taḥrīrāt* scholars and tradition masters does not manifest as designating that recitation as irregular (*shādhdh*), but rather as “excluding it from practice in instruction” solely on methodological grounds.

Keywords

Qirā'āt; Taḥrīrāt; Farsh al-ḥurūf; Textual and Isnād Criticism; 'Azīmah; Rukḥṣah

Highlights

- The education of qirā'āt and the transmission of farsh al-ḥurūf variants are not merely acts of narration; rather, they constitute a dynamic scientific control mechanism (taḥrīrāt) based on rijāl and textual criticism, seeking methodological consistency.
- The fundamental difference between taḥrīrāt schools rooted in their methodology concerning the variants found in the primary sources.
- The presence of a variant in classical sources does not necessarily mean it will be implemented in practice (*adā*).
- Variants (ghayr al-ma'khūdh) by taḥrīrāt schools are not categorized as irregular (*shādhdh*); they are simply excluded from practice as a methodological pedagogical preference.
- In contemporary qirā'āt instruction, in addition to preserving existing preferences, it is essential to include the *tahrirat* method—which forms the scientific basis of these preferences—into the educational curriculum to ensure a meticulous and reliable recitation training.

Citation

Doğan, Mustafa. “Can Preference Be Mentioned in the Differences of Farsh al-ḥuruf?: A Methodological Analysis in the Context of Taḥrīrāt”. *Eskiye* (September 2026), 1629-1659. <https://doi.org/10.37697/eskiye.1928482>

Article information

Date of submission	12 April 2026
Date of acceptance	30 September 2026
Date of publication	30 September 2026
Reviewers	Two Internal - Two External
Review	Double-blind
<i>Ethical Statement</i>	

This study was prepared based on the doctoral dissertation titled “The Tariq Of Istanbul-The Maslak Of Ahmad As-Sufi In Our Qiraah Tradition: Its Usool, Preferences And Its Comparison With Schools” completed in November 2025 under the supervision of Prof. Dr. Mustafa Atilla Akdemir. This study does not require ethics committee approval.

<i>Author Contributions</i>	All stages of the research were carried out by the author (100%).
Plagiarism checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The Authors declare that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Complaints	eskiyenidergi@gmail.com
S. Development Goals	-
License	CC BY-NC 4.0

Giriş

Kırâat ilmi, yalnızca Kur'ân-ı Kerîm lafızlarının tilavet ve edâ biçimlerini tespit ve muhafaza eden bir disiplin olmayıp aynı zamanda söz konusu nakillerin sıhhatini sened ve metin kritiği ilkeleriyle denetleyen dinamik bir ilmî kontrol sistemidir. Klasik kırâat literatüründe kırâat farklılıkları; genel kaidelere bağlanan *usûlü'l-kırâ'at* ve kelime özelindeki okuyuş farklılıklarını ifade eden *ferşü'l-hurûf* olmak üzere iki temel kategoride ele alınmaktadır.¹

Sahih kırâat birikimi içerisinde yer alan ferşü'l-hurûf farklılıklarının büyük kısmı tahrîrât ekolleri ve kırâat meslekleri arasında ittifakla kabul edilmekteyse de bir kısmının edâya (uygulamaya) dâhil edilmesi hususunda belirgin metodolojik ayrışmalar ve farklı tercihler mevcuttur. Kırâat farklılıklarının tedrisatında ve tahrîrât geleneğinde ortaya çıkan bu ihtilafların temelinde; tahrîrât ulemasının aslî kaynaklardaki ifadeleri okuma biçimleri, sened zincirlerinin infirâd durumu² ve müelliflerin eserlerindeki “rivayet/edâ” ile “bilgi verme (*hikâyeten 'anhu'*)” yöntemleri arasındaki nüansları gözetme biçimleri yatmaktadır.

Günümüzde kırâat farklılıklarının tedrisatı, büyük oranda tarihî süreçte şekillenmiş yerleşik öğretim metotları olan *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye* gibi tarikler üzerinden sürdürülmektedir. Ne var ki bu tedrisat sürecinde bazı vecihlerin tercih edilmesinin (me'hûz) ve bazılarının edâ dışı bırakılmasının (gayr-i me'hûz) metodolojik arka planı ile gerekçeleri çoğunlukla kapalı kalmakta; süreç yalın bir nakil tekrarı izlenimi vermektedir.

Literatürde, aynı sahîh aslî kaynaklara (*et-Teysîr*, *eş-Şâtıbiyye*, *ed-Dürre* vb.) dayanan ferşî farklılıkların bir tahrîrât ekolü veya kırâat mesleği tarafından ahzedilirken diğer bir ekol tarafınca neden terk edildiğini metodolojik bir bütünlük içerisinde ele alan çalışmaların sınırlılığı dikkat çekmektedir.³ Bu çalışma, aşere (aşru's-suğrâ) tariki sınırları dâhilinde tahrîrâtâ konu olmuş ferşü'l-hurûf farklılıklarını tahrîrât disiplininin kriterleri ışığında inceleyerek söz konusu ihtilafların ilmî ve metodolojik temellerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ferşü'l-hurûf farklılıklarının “yedi harf” ruhsatı kapsamında değerlendirilip değerlendirilmemesi hususu ile bu farklılıkların anlam ile olan ilişkisi ve *Takrîb* tariki kapsamındaki meseleler ise çalışmanın hacmini ve sınırlarını aşması sebebiyle araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.⁴

¹ Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fî kırâ'âtî'l-aşr*, thk. Mecdî Muhammed Surûr Baslûm (Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 2/142.

² Infirâd, bir kırâat vechinin sadece tek bir tarik aracılığıyla nakledilmesini ifade eder. Molla Emin Efendi b. Abdullah, *Umdu'tü'l-hullân fî idâhi Zübdetü'l-irfân* (İstanbul: Esad Karahisârîzâde Matbaası, 1287/1853), 293.

³ Literatürde tahrîrâtın mahiyeti, tarihi, yöntemleri gibi meseleleri ele alan ve bu çalışmanın da kaynakları arasında bulunan akademik çalışmalar bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalardan bazıları şunlardır: Ali Öge - Mustafa Tugantay, “Ali El-Mansûrî'nin Tahrîrât İlmine Katkıları”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/49 (01 Haziran 2020), 33-64; Mustafa Atilla Akdemir, “Kıraat ilminde Tahrîrât Meselesi”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (01 Aralık 2018), 83-112; Recep Koyuncu, “Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği: İbnü'l-Cezerî Özelinde Bir İnceleme”, *Uluslararası İbnü'l-Cezeri Sempozyumu Bildirileri*, nşr. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 665-690.

⁴ Ferşü'l-hurûf farklılıklarının mahiyeti ve manaya yansımaları bağlamında detaylı bilgi için bk. Mehmet Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 50-70; Yaşar Akaslan, “Kırâat-i Aşere'de Ferş Yönünden Farklılıklar”, *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4 (2017), 6-31.

Çalışma temel olarak şu sorulara cevap aramaktadır: “Muteber aslî kaynaklarda yer alan sahih bir ferşü'l-hurūf vechi, hangi metodolojik gerekçelerle tedrisatta edâ dışı bırakılmaktadır?” ve “Ekoller arasındaki bu ayrışma nakil yetersizliğinden mi, yoksa metne ve senede yaklaşım ilkelerinden mi kaynaklanmaktadır?” Bu doğrultuda araştırma, ekoller ve meslekler arasındaki temel kırılma noktasının sened ve tarik disiplinini önceleyen “azîmet” yaklaşımı ile kaynaklardaki mutlak ifadeleri ve şâhid/mütâbî'lerin varlığını yeterli gören “ruhsat” yaklaşımı arasındaki metodolojik farklılaşmadan kaynaklandığı hipotezine dayanmaktadır. Ayrıca çalışma, tahrîrât ulemasının bir vechi edâda reddetmesinin o okuyuşu “şâz” olarak nitelemek anlamına gelmediğini, aksine tamamen tedrisat düzeyinde ihtiyatlı bir yaklaşımla “uygulama dışı bırakma” tercihi olduğunu göstermeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle araştırma, kırâat farklılıklarının öğretiminin sadece bir aktarım değil; metin ve ricâl tenkidine dayalı bir “ilim hakemliği” olduğunu vurgulayarak literatüre metodolojik bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1. اسْتَيْسُوا Kelimesinin Tahrîrâtı

Mekke kırâat ekolünün temsilcisi İbn Kesîr'in (öl. 120/738) Bezzî (öl. 250/864) rivayetine isnad edilerek استَيْسُوا ve اسْتَيْسُوا⁵ olarak iki vecih aktarılmaktadır.⁶ Tahrîrât literatüründe استَيْسُوا vechinin ahzedilmesi⁷ hususunda görüş birliği bulunurken; اسْتَيْسُوا vechinin ahzedilmesi hususunda kırâat meslekleri ve tahrîrât ekolleri arasında ihtilaf bulunmaktadır.

1.2. Aslî Kaynaklardaki Durum

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Bezzî rivayetini *İbn Huvâsetî el-Fârîsî - Nakkâş - Ebû Rabîa* tarikiyle aktarmaktadır. Bu tarik üzerinden ise yalnızca استَيْسُوا vechini nakletmektedir.⁸ Buna mukabil Şâtîbî, *Ḥırzû'l-emânî*'de:

وَيَسَّسَ مَعًا وَاسْتَيْسَّاسَ اسْتَيْسَّاسًا وَتَيَّ ... لَأُسُوا أَقْبَبَ عَنِ الْبَرِّيِّ خُلْفَ وَأَيْدَلَا
beytiyle Bezzî rivayeti için hulf ile her iki vechi de yer vermektedir.⁹

⁵ Yûsuf 12/80, 110. Yûsuf sûresi 110. ayetteki اسْتَيْسَّاسَ kelimesinde de benzer bir durum söz konusudur. Tahrîrât ekollerinin yöntemlerinde iki kelime hakkındaki değerlendirmeler aynı olduğundan bu makalede karışıklığa yol açmamak adına mesele Yûsuf sûresi 80. ayetteki استَيْسَّاسًا kelimesi üzerinden ele alınacaktır.

⁶ Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî, *Kitâbü't-Teysîr fî'l-kırâ'ati's-seb'a*, thk. Halef b. Hamûd b. Sâlim eş-Şağdelî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Endülûs, 2015), 394; Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî, *Ḥırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*, thk. Muhammed Temim ez-Zu'bî (Medine: Dâru'l-Ğavsânî, 2010), 62 (782. beyit); Hamid b. Abdulfettah el-Paluvî, *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Atilla Akdemir (Dubai: Caizetu Dübey ed-Devliyye li'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 2020), 1/342, 343.

⁷ Hadis ve tasavvuf gibi alanlarda da kullanılan ahz, bir kıraat terimi olarak “müşafehe yoluyla kıraat vechilerini hocadan öğrenmeyi” ifade etmektedir. Bu genel kullanımının yanı sıra kavram, tahrîrât literatüründe daha özel bir anlam kazanmıştır. Tahrîrât sonucunda hakkında hüküm verilen bir vechin kıraat farklılıklarının eğitimine dâhil edilmesi “ahz/أخذ”, dâhil edilmeyip uygulanmaması ise “men'/منع” ifadeleriyle dile getirilmektedir. Tahrîrât sonucunda uygulamaya dâhil edilen vechi “meh'ûz vechi”, uygulamaya alınmayan vechi “gayr-i me'hûz vechi” denilmektedir. Yûsufefendizâde, *el-İ'tilâf*, 146; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 63; Kettânîzâde, *Mutḥin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 29a.

⁸ Dânî, *et-Teysîr*, 394.

⁹ Şâtîbî, *Ḥırzû'l-emânî*, 62 (782. beyit); Ebû'l-Kâsım Alî b. Osmân ibnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kârî'i'l-mübtedî ve tezkârü'l-mukri'i'l-müntehî* (Mısır: y.y., 1373), 260; Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmail el-Makdîşî, *İbrâzû'l-me'ânî min Ḥırzû'l-emânî*, thk. İbrahim Atvâ Avaz (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.), 537.

Şâtıbî'nin öğrencisi ve ilk eş-Şâtıbiyye şârihi Alemüddin es-Sehâvî (öl. 643/1245) Ebû Amr ed-Dânî'nin, Bezzî rivayetini Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed (öl. 401/1010) ve İbn Galbûn (öl. 399/1009) tarikleriyle اسْتَيْسُوا vechiyle de okuduğunu belirtmektedir. Ancak yapılan tetkikler neticesinde Dâni'nin ne *et-Teysîr* ne de *Câmî'u'l-beyân*'ında bu yönde sarih bir nakle rastlanmamıştır.¹⁰ Benzer şekilde İbn Galbûn da *et-Tezkira*'da ilgili kelimenin okunuş farklılıklarına değinmemiştir.¹¹

1.3. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

Tahrîrât ekolleri ve kırâat meslekleri¹² arasındaki söz konusu kelimedeki uygulama farklılıkları şu şekildedir: İstanbul tarikinin İtilâf ve Sûfî meslekleri ile Mısır tarikinin Şeyh Atâullâh (öl. 1209/1794) mesleğinde Bezzî rivayetinin usulünde اسْتَيْسُوا vechi uygulama dışı bırakılmıştır (*gayr-i me'hûz*).¹³

Mutkinü'r-rivâye müellifi Kettânîzâde (öl. 1169/1755), *et-Teysîr* ve eş-Şâtıbiyye'nin aslî tariklerinde yer almasa da İbnü'l-Habbâb tarikiyle gelen اسْتَيْسُوا vechinin de makbul sayılarak okunabileceğini savunmaktadır.¹⁴ *Umdetü'l-hullân* sahibi Molla Mehmed Efendi (öl. 1859), Kettânîzâde'nin bu yaklaşımını tenkit ederek söz konusu vechin nakil zinciri açısından zayıflık taşıdığını, dolayısıyla azîmetle amel ederek¹⁵ bu vechin terk edilmesinin

¹⁰ Ebü'l-Hasen Ali es-Sehâvî, *Fethu'l-vaşid fi şerhi'l-kaşid*, thk. Muhammed İdrîsî ez-Zâhirî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2005) 3/1025, 1026.

¹¹ Ebü'l-Hasen Tâhir b. Abdilmün'im b. Galbûn, *et-Tezkira fi'l-kırâ'ati's-semân*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Cidde: Cemaâtü'l-Hayriyye, 1412), 378-385.

¹² Kırâat farklılıklarını muhtevi aslî kaynakları metin ve rical kritiği bağlamında inceleyen yöntemlere sahip oluşumlara *tahrîrât ekolü* ya da ülkemize (Türkiye) has olarak *kırâat mesleği* denilmektedir. Muhammed b. Ahmed el-Mütevellî, *Ravdu'n-nağir fi tahrîri evcûhi'l-Kitâbi'l-münîr*, thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd, (B.y.:y.y., 2004), 49-52; Muhammed b. Abdurrahman el-Halîcî, *Şerhu Mukarribu't-tahrîr li'n-Neşri ve't-Taḥbîr*, thk. İhâb Ahmed Fikrî - Halid Ebü'l-Cûd (Kahire: Mektebetü'l-İslâmiyye, 2009), 50-58; Akdemir, "Kırâat ilminde Tahrîrât Meselesi", 83, 102-106; Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi* (Ankara: OTTO Yayınları, 2016), 93, 94; İhâb Ahmed Fikrî, "Günümüz Kırâat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrirat Çalışmalarının Yeri", Uluslararası 2. Kırâat Sempozyumu (Tarihten Günümüze Kırâat İlmi) 299-324 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021), 315-318; Osman Bostan, "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (30 Haziran 2022), 223.

¹³ Molla Emin Efendi, 363, 364; Ali Şahin, *el-Münezzel fi'l-kırâ'ati'l-aşr min tarîkayi't-Teysîr ve't-Taḥbîr* (Isparta: Hayrat Neşriyat, 2016), 244; Ali Şahin, *el-Vücûhâtü'l-Kur'âniyye 'ale'l-eimmeti'l-aşera min tarîki't-Teysîr indirâcen* (İstanbul: Dârulkurâ, 2014), 2/455, 462.

¹⁴ Ahmed Naîmî Efendi Kettânîzâde, *Mutkinü'r-rivâye fi 'ulûmî'l-kırâ'ati ve'd-dirâye* (İstanbul: Süleymaniye, Bağdatlı Vehbi, 21), 34^a.

¹⁵ Sözlükte "a-z-m/ع-ز-م" kökünden türeyen azîmet, "gayret etmek, sabır ve sebat göstermek, yemin etmek, bir işi gerçekleştirmeyi kesin olarak kastetmek, bir hususta kalbî mutabakatı sıkıca bağlamak ve bir şeye büyük önem vermek, itina göstermek" gibi anlamlara gelmektedir. Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 1987), "a-z-m" 5/1985; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993) "a-z-m" 12/ 399-401. Tahrîrât literatüründe ise ihtiyat prensibini ifade eder. Bu çalışma bağlamında azîmet; bir vechin tek tarik üzerinde (infirâden) nakledilmesi, eserin aslî tarikleri dışındaki tariklerden aktarılması ya da metinde ilgili vechin zayıf olduğuna işaret bulunması durumunda, o vechin edâdan istisna edilmesidir. Akdemir, "Kırâat ilminde Tahrîrât Meselesi", 103, 104.

daha ihtiyatlı bir yaklaşım olacağını ifade etmiştir.¹⁶ Abdülfettâh el-Kâdî de (öl. 1982) her iki vechin okunmasının mümkün olduğunu belirtmektedir.¹⁷

1.3. Değerlendirme

Bezzî rivayetine dair veriler ve tahrîrât ekollerinin tercihleri muvacehesinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teyisîr*'de esas aldığı *İbn Huvâsetî el-Fârîsî - Nakkâş - Ebû Rabîa* tarikiyle sadece *اِسْتَيْسَرُوا* vechi nakledilmektedir. *اِسْتَيْسَرُوا* vechi ise *Teyisîr* dışı olan İbnü'l-Habbâb tarikinden aktarılmaktadır.¹⁸ Bu sebeple meseleyi ruhsat yaklaşımıyla¹⁹ ele alanlar sadece *et-Teyisîr* tarikiyle aktarılan vechi uygulamaya alarak zayıf olduğu iddia edilen vechin alınmamasının daha uygun olduğunu düşünmüşlerdir. Bu tutum, azîmet metodu çerçevesinde zayıf addedilen vecihlere ihtiyatla yaklaşım ilkesi olarak düşünülebilir.

اِسْتَيْسَرُوا vechinin uygulamaya dâhil edileceğini savunanların temel gerekçeleri ise şunlardır:

Şâtîbî 'عَنِ الْبَيْهَقِيِّ بِحُلْفٍ' ifadesiyle mutlak olarak herhangi bir tarike kayıtlamadan ve zayıflığına işaret eden bir ifade kullanmadan bu veche yer vermiştir. Şâtîbiyye şârihleri de bu veche herhangi bir metin ya da ricâl tenkidi yöneltmemiştir. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'de bu vechin aktarıldığı tarikleri netleştirmiş ve bu vechin sıhhatini teyit ederek *et-Tayyibe*'ye dâhil etmiştir.²⁰ Bu yaklaşım, aslî kaynakta yer alan ve hakkında olumsuz bir değerlendirme bulunmayan vechin uygulamaya dâhil edilmesi anlamında ruhsat metodu olarak tanımlanabilir.

2. لِيُنْذِرَ Kelimesinin Tahrîrâtı

İbn Kesîr kırâatinin Bezzî rivayetinde لِيُنْذِرَ²¹ kelimesinde gâib (yâ) ve muhatab (tâ) olmak üzere iki vecih nakledilmektedir. Bezzî rivayeti kapsamında muhatab sîgasının ahzedilmesi hususunda tahrîrât ekolleri ve kırâat meslekleri arasında görüş birliği mevcutken gâib sîgasının uygulanabilirliği noktasında metodolojik bir ayrışma yaşanmaktadır. Bu ayrışmanın temelinde, aslî kaynaklarda zikredilen vecihlerin hangi tariklere dayandığı ve bu tariklerin aslî tarik kabul edilip edilmeyeceği meselesi yatmaktadır.

¹⁶ Molla Emin Efendi, 'Umde, 364.

¹⁷ Abdülganî b. Abdülfettah el-Kâdî, *el-Büdûrî'z-zâhira fi kırâ'âtî'l-'aşrî'l-mütevâtira min tarîkayî's-Şâtîbiyye ve'd-Dürre* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, t.y.), 166.

¹⁸ Molla Emin Efendi, 'Umde, 363, 364.

¹⁹ "R-ḥ-ş/ر-ح-ص" kök harflerinden neşet eden ruhsat sözlükte "kolaylık, yumuşaklık, serbest bırakmak, yükü hafifletmek, fiyatın ucuzlaması, mülayim ve gevşek olmak" gibi manaları ihtiva etmektedir. Cevherî, *Tacü'l-lüga*, "r-ḥ-ş" 3/1041; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "r-ḥ-ş", 7/40. Tahrîrât literatüründe ise *et-Teyisîr*, *eş-Şâtîbiyye* ve *en-Neşr* gibi aslî kaynaklarda sarîh bir şekilde yer alan ve sened yönünden cerh edilmemiş tüm vecihleri, sahih bilgi/nakil/rivayet olarak kabul edip uygulamaya dâhil etme yaklaşımını temsil eder. Akdemir, "Kıraat ilminde Tahrîrât Meselesi", 102, 103.

²⁰ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr* (Medine: Mucemme'u'l-Melik Fehd li-Tibâati Mushafî's-Şerîf, 1435), 3/974; a.mlf., *Ṭayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr*, thk. Muhammed Temim ez-Zu'bî (Medine: Mektebetü Dâru'l-Hüdâ, 2001), 46 (225, 226. beyitler); Nüveyrî, *Şerhu Ṭayyibe*, 1/464, 465.

²¹ el-Ahkâf 44/12.

2.1. Aslî Kaynaklardaki Durum

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Bezzî rivayetinde herhangi bir tarik ayırımına gitmeksizin (mutlak olarak) her iki sîgayı da aktarmıştır.²²

İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*'de Dâni'ye muvafakat ederek iki vechi mutlak olarak Bezzî rivayetine isnad etmiştir.²³ Meseleyi;

لِيُنْذِرَ دُمْ غُصْنًا وَالْأَحْقَافُ هُمْ بِهَا ... يَخْلِفُ هَدَى

beytiyle nazmeden Şatıbî, “يَخْلِفُ هَدَى” ifadesiyle Bezzî için iki vechin (gâib/muhatab) aktarıldığını belirtmekte ve bu vecihlerin zayıflığına dair bir ifade kullanmamaktadır.²⁴

2.2. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

İstanbul tarikinın Sûfî ve İtilâf mesleği ile Mısır tarikinın Mutkin mesleğinin tahrîrât yönteminde Bezzî rivayetinde aktarılan muhatab sîgası ahzedilirken gâib sîgası uygulanmamaktadır.²⁵ Mısır tarikinın Şeyh Atâullâh mesleğinde gâib ve muhatab sîgası (iki vecih) alınmaktadır.²⁶

İskenderiyye ekolünden Muhammed b. Abdurrahman el-Halîcî (öl. 1970) ve Abdülfettâh el-Kâdî, aslî kaynaklarda gâib sîgasına yer verilmesinin aslî tariklerinin dışına çıkmak/خروج عن طريقه olarak kabul edilmesi ve sadece muhatab sîgasının alınması gerektiği görüşündedir.²⁷

2.3. Değerlendirme

Aşere tarikinın temel referansları olan Dâni, Şatıbî ve İbnü'l-Cezerî, söz konusu kelimedeki her iki vechi de aktarıldığı tarikler bağlamında herhangi bir kayıt koymaksızın (mutlak olarak) aktarmışlardır. Ancak İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de gerçekleştirdiği tahrîr, bu vecihlerin tariklerini netleştirmiştir. Buna göre muhatab sîgası; *Nakkâş - Ebû Rebî'a - Bezzî* tarikiyle aktarılmaktadır ve bu tarik, *et-Teysîr*'in aslî tarikidir.²⁸ Gâib sîgası ise *İbn Bünân - Ebû Rebî'a - Bezzî* tarikiyle nakledilmektedir ki bu tarik, *et-Teysîr*'in aslî tariklerinin dışında kalmaktadır.²⁹

Gâib sîgasının alınmamasının temel nedeni, tahrîrât ekollerinin ruhsat yaklaşımı kapsamında tarik disiplinine riayet prensibi ve aslî kaynağın yöntemini değerlendirme ilkesiyle açıklanabilir. İskenderiyye ekolü ve İstanbul tariki gibi yaklaşımlar, Dâni'nin *et-Teysîr*'de gâib sîgasına yer vermesini rivayetten ziyade, eserin telifinde takip edilen bilgi

²² Dâni, *et-Teysîr*, 512.

²³ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *Taḥbîrû't-Teysîr fi kırâ'ati'l-'aşr*, thk. Ahmed Muhammed Müfliḥ el-Kudât (Amman: Dâru'l-Furkân, 2000), 556.

²⁴ Şatıbî, *Hırzû'l-emânî*, 79 (992. beyit); Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, 4/1203; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-meânî*, 661.

²⁵ Kettânîzâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 130^a; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 517; Şahin, *el-Münezzel*, 502; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye*, 3/971. Bu meselede, Sûfî mesleğine ait farklı teliflerdeki ifadelerin tetkiki neticesinde, söz konusu mesleğin tercihlerinin belirlenmesi bağlamında Molla Emin Efendi'nin *'Umde*'deki yaklaşımı esas alınmıştır.

²⁶ Muhammed Arif el-Hıfzî, *Muğni'l-ḳurrâ fi şerḥi Muḥtaru'l-ikrâ*, thk. Ömer Türkmen (Kerkük: Dâru İbn Hazm, 2022), 185.

²⁷ Kâdî, *Büdü'rü'z-zâhira*, 294, 295.

²⁸ Dâni, *et-Teysîr*, 110, 111.

²⁹ Kettânîzâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 130^a.

verme/حكاية yöntemi olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla bu vechin mevcudiyeti, müellifin kendi aslı tarikinın dışına çıkması olarak telakki edilmiştir.³⁰ Öte yandan, İbnü'l-Cezerî'nin Dâni'ye tabi olarak *et-Taḥbîr*'de bu vechi nakletmesine rağmen, daha geç tarihli ve daha kapsamlı eseri olan *en-Neşr*'de bu durumu tenkit etmesi ve manzum eseri *et-Tayyibe*'de gâib vechine yer vermemesi,³¹ bu okuyuşun edâ açısından tercih edilmemesi gerektiğine dair en güçlü delil olarak kabul edilebilir. Yukarıda zikri geçen tahrîrât ekolleri, bu gerekçeler doğrultusunda muhatab sîgasını esas almış; gâib sîgasını ise teorik bir bilgi olarak bırakıp uygulama sahasına yansıtmamışlardır.

Gâib sîgasını edâya dâhil eden tahrîrât ekollerinin temel argümanı, tahrîrât disiplindeki ruhsat yaklaşımına dayanmaktadır. Söz konusu vecih, Dâni ve Şâtîbî'nin eserlerinde esas aldıkları aslı tariklerden nakledilmemiş olsa da bu müelliflerin temel kaynakları olan *et-Teysîr* ve *eş-Şâtîbiyye*'de bu vechi sarıh bir şekilde yer verilmiş olması uygulamanın meşruiyetine delil kabul edilebilir. Bu yaklaşımı benimseyen ekollere göre, mezkûr eserlerde bu vechin zayıf (şâz veya gayr-i mu'teber) olduğuna dair herhangi bir kayıt düşülmemesi ve literatürde bu vechi dair metin ve rical tenkitine rastlanmaması okuyuşun uygulanabilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca gâib sîgasının, Dâni'nin bir diğer kapsamlı eseri olan *Câmi'u'l-beyân*'da yer verdiği Taberî, el-Fehhâm ve Hammâmî gibi güvenilir tarikler vasıtasıyla nakledilmesi, rivayetin isnad zincirindeki sıhhatini teyit etmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de bu vechi dair metodolojik bir kritik yaparken rivayetin sıhhati noktasında doğrudan bir tenkitte bulunmaması da tahrîrât alimleri ve kırâat meslekleri tarafından bu vechin tahrîrât disiplini açısından meşru bir zemine sahip olduğunu destekleyen önemli bir karine sayılmıştır.³² Dolayısıyla bu ekoller, aslı tarik dışına çıkış (*ḥurûc an ṭarîkih*)³³ tartışmalarına rağmen aslı kaynaklarda mutlak olarak zikredilmesini ve şâhid ve mütâbî' kabul edilebilecek tariklerin mevcudiyetini esas alarak gâib sîgasının da uygulanması gerektiği sonucuna ulaştıkları söylenebilir.

3. السُّوق Kelimesinin Tahrîrâtı

İbn Kesîr kırâatinin Kunbül (öl. 291/904) rivayetinde السُّوق³⁴ kelimesinde vâv harfinden önce dammeli bir hemze ziyadesi السُّوق ve vâv harfinin sakîn hemzeyle ibdâli السُّوق olarak iki vecih aktarılmaktadır.³⁵

Teysîr ve Şâtîbiyye tariklerinin aslı kaynakları ve tahrîrât ekollerinin metodolojik tercihleri incelendiğinde sakîn hemzeyle ibdâl السُّوق vechinin ahzedilmesinde görüş birliği bulunmasına karşın; dammeli hemze ilavesi السُّوق vechinin uygulanması noktasında farklı tercihler bulunduğu müşahede edilmektedir.³⁶

³⁰ Sâmi Muhammed Saîd Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr* (b.y.: y.y. 2014), 55.

³¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1909; a.mlf., *Ṭayyibetü'n-Neşr*, 96 (918-926. beyitler).

³² Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 185, 186.

³³ *Ḥurûc an ṭarîkihî*, bir müellifin, eserinde naklettiği aslı tarikin dışındaki başka bir sened zinciriyle gelen vecihleri eserine almasıdır. Bu durum, tahrîrât ekolleri arasında “bir vechin uygulamaya alınmalı mı” yoksa “terk mi edilip sadece bir bilgi olarak mı kalmalı” tartışmasının temelini teşkil eder. Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, 91, 92.

³⁴ Sâd 38/33; el-Fetih 46/29.

³⁵ Paluvî, *Zübde*, 2/121.

³⁶ Molla Ermin Efendi, *Umde*, 495, 522.

3.1. Aslî Kaynaklardaki Durum

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Kunbül rivayetinde sadece sakın hemzeye ibdâl *السُّوق* vechini rivayet etmiştir.³⁷ İbnü'l-Cezerî de aynı şekilde *et-Tahbîr*'de sadece vâvın sakın hemzeye ibdâli vechini nakletmektedir.³⁸ Ancak İbnü'l-Cezerî *en-Neşr* ve *Ṭayyibetü'n-Neşr*'de her iki vech de yer vermiş ve sıhhatini teyit etmiştir.³⁹

Şâtıbî'nin, *Hırzû'l-emânî*'de meseleyi ele aldığı:

مَعَ السُّوقِ سَاقِيهَا وَسُوقِ أَهْمِزُوا زَكَا ... وَوَجْهٌ يَهْمَزُ بَعْدَهُ الْوَاوُ وَكَلَا

beytinden Kunbül rivayetinde sakın hemzeye ibdâl ve dammeli hemzenin ilavesi (iki vecih) anlaşılmaktadır.⁴⁰

3.2. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

İstanbul tarikinın Sûfî ve İtilâf meslekleri ile Mısır tarikinın Mutkin mesleğinin tahrîrât yöntemlerinde Kunbül rivayetinde sakın hemzeye ibdâl (السُّوق) ahzedilirken; hemze ilavesi السُّوق alınmamaktadır (gayr-i me'hûz).⁴¹ Mısır tarikinın Şeyh Atâullâh mesleğinde ise her iki vecih de ahzedilmektedir.⁴² Benzer şekilde Abdülfettah el-Kâdî de iki vechin de sahih ve uygulanabilir olduğunu ifade etmektedir.⁴³

3.3. Değerlendirme

Yukarıda aktarılan aslî kaynaklar incelendiğinde dammeli hemze ilavesini ahzetmeyenlerin gerekçeleri bağlamında şunlar söylenebilir:

- Dânî, *et-Teysîr*'de; İbnü'l-Cezerî ise *et-Tahbîr*'de bu vech e yer vermemiştir.⁴⁴

- Şâtıbî'nin bu vech e yer vermesi aslı (*et-Teysîr*) üzerine ilave (*ziyâdetü's-Şâtıbî*) kabul edilmelidir.⁴⁵

Dammeli hemze ilavesini uygulamaya alanların dayanakları ise şunlardır: Bu vecih, eş-Şâtıbiyye'de nakledilmiştir. Aslî kaynakta (*Hırzû'l-emânî*) bu vechin zayıflığına dair bir olumsuz değerlendirme bulunmamaktadır. Ayrıca aslî kaynağın şârihleri bu vech e dair cerh edici bir eleştiride bulunmamışlardır.⁴⁶

³⁷ Dânî, *et-Teysîr*, 459.

³⁸ İbnü'l-Cezerî, *et-Tahbîr*, 493.

³⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1838; a.mlf., *Ṭayyibetü'n-Neşr*, 89 (831, 832. beyitler); Nüveyrî, *Şerhu Ṭayyibe*, 2/490, 491.

⁴⁰ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 75 (938. beyit).

⁴¹ Molla Emin Efendi, 'Umde, 495, 522; Kettânizâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 119^b; Şahin, *el-Münezzel*, 454; a.mlf. *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 3/880.

⁴² Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 183.

⁴³ Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 272.

⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *et-Tahbîr*, 493 (4 nolu dipnot).

⁴⁵ Kettânizâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 119^b.

⁴⁶ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 4/1157, 1158; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 629, 630; Abdülfettah b. Abdulganî b. Muhammed el-Kâdî, *el-Vâfi fi şerhi's-Şâtıbiyye fi'l-kırâ'ati's-seb'a* (Medine: Mektebetü's-Sevâdî, 1996), 335.

4. وَلَا تَحْسَبَنَّ Kelimesinin Tâhrîrâtı

İbn Âmir (öl. 118/736) kırâatinin Hişâm (öl. 245/859) rivayetine dayandırılarak وَلَا تَحْسَبَنَّ⁴⁷ kelimesinde muhatab sîgası (tâ) ve gâib sîgası (yâ) (iki vecih) aktarılmaktadır.⁴⁸ Aşere/seb'a tariki kapsamında bu vecihlerin uygulanması hususunda tahrîrât ekolleri ve kırâat meslekleri arasında farklı tercihler bulunmaktadır.

4.1. Aslî Kaynaklardaki Durum

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de hocası Ebü'l-Feth aracılığıyla وَلَا تَحْسَبَنَّ kelimesini gâib sîgasıyla aktarmaktadır.⁴⁹ *Câmi'u'l-beyân*'da ise Ebü'l-Feth - Ebû Tâhir Muhammed b. Hüseyin - Abdürrezzâk - İbn Abbâd - Hulvânî - Hişâm ve Ebü'l-Feth - Abdülbâkî b. Hüseyin - Hulvânî - Hişâm tariklerinden gâib sîgasını; Ebü'l-Feth - Abdullah b. Hüseyin - Muhammed b. Ahmed b. Abdân - Hulvânî - Hişâm tarikinden muhatab sîgasını aktarmaktadır.⁵⁰

Dânî, *et-Teysîr*'de hocası Ebü'l-Feth üzerinden mezkûr kelimeyi mutlak olarak (herhangi bir tarike kayıtlamadan) gâib sîgasıyla aktarmasına karşın *Câmi'u'l-beyân*'da hem gâib hem de muhatab sîgalarının hangi tarikler üzerinden aktarıldığını açıkça belirtmiştir. Buna göre, gâib sîgası, Hulvânî tarikinin Ezrak el-Cemmâl ve birkaç tariki üzerinden nakledilmektedir. Fakat bu tarikler, *Teysîr/seb'a* tariki değildir. Muhatab sîgası ise *Teysîr* tariki olan Ebü'l-Feth - Abdullah b. Hüseyin - İbn Abdân - Hulvânî - Hişâm tarikinden nakledilmektedir.⁵¹

Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'sinde ise mezkûr kelimedeki farklılıklara şu beyitlerde yer verilmiştir:

دَرَاكِ وَقَدْ قَالََا فِي الْإِنْعَامِ قَتَلُوا ... وَبِالْحَلْفِ غَيْبًا يَحْسَبَنَّ لَهُ وَلَا

وَلَا تَحْسَبَنَّ kelimesinde Hişâm için hulf ile gâib sîgası vardır.⁵²

Hırzû'l-emânî'deki bu verilerin tahrîrâtı ise şöyledir: Şâtıbî, metinde gâib ve muhatab sîgalarını mutlak olarak (tariklere kayıtlamadan) aktarmıştır. Sehâvî, *eş-Şâtibiyye* metninde yer alan iki vechin tariklerini yukarıda zikredildiği gibi netleştirerek dil bilgisi açısından değerlendirmelerini yapmıştır. Sehâvî'nin ifadelerinde iki vechin sıhhati ya da nakline dair bir tenkit görülmemektedir. Dolayısıyla Sehâvî'nin kanaatinin muhatab ve gâib sîgalarının ahzedilmesi yönünde olduğu düşünülebilir.⁵³

⁴⁷ Âl-i İmrân 3/169.

⁴⁸ Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî, *el-Müfredâtü's-seb'a*, thk. Abdurrahman et-Tarhûnî (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 467; Paluvî, *Zübde*, 1/195.

⁴⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 318.

⁵⁰ Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî, *Câmi'u'l-beyân fî'l-kırâ'ati's-seb'i'l-meşhûra*, thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 467.

⁵¹ Dâni, *et-Teysîr*, 115, 116.

⁵² Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 46 (577. beyit).

⁵³ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 3/804, 805.

eş-Şâtibiyye'nin önde gelen şârihlerinden Ebû Şâme el-Makdisî (öl. 665/1267) de benzer şekilde وَلَا تَحْسَبَنَّ kelimesindeki iki farklı vechi dilbilgisi açısından tahlilini yapmıştır. Ancak Makdîsi, İbn Mücâhid (öl. 324/936) gibi kırâat-i seb'a tariki bağlamında söz sahibi olan kırâat alimleri arasında bu kelimenin muhatab sîgasıyla okunması hususunda bir ihtilaf bulunmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte Makdîsi, gâib sîgasının kırâat ihtiyarı şâz olarak kabul edilen kârilerden İbn Muhaysîn'e (öl. 123/741) dayandırılarak Ebû Ali el-Ehvâzî'ye (öl. 446/1055) ait *Kitâbü'l-'İknâ' fi kırâ'ati's-şevâz* isimli eserde yer aldığını belirtmektedir.⁵⁴

Hırzû'l-emânî'nin önemli şârihlerinden Allâme Fâsî (öl. 606/1210) ile İbnü'l-Kâsîh (öl. 801/1399) eserde meselenin ele alındığı beyitteki “وَلَا” kelimesinin “destek, yardım” manasında kullanılmasından hareketle “Onun için bir destek vardır وَلَا” ifadesinin, Hişâm rivayetine isnad edilen iki farklı okunuşun da sıhhatinin sabit olduğuna dair önemli bir delil olduğunu belirtmektedir.⁵⁵

Yukarıda zikredilen eş-Şâtibiyye tahrîrâtı kapsamındaki ifadeler incelendiğinde şârihlerin gâib ve muhâtab sîgalarına yönelik herhangi bir metin veya ricâl tenkidinde bulunmadıkları görülmektedir. Nitekim her iki vechin de dil bilgisi açısından tevcihi yapılmış ve bu vecihlerin hangi tarikler vasıtasıyla nakledildiği açıkça ortaya konulmuştur.

4.2. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

İstanbul/Teysîr tariki olarak bilinen kırâat eğitim metodunun Sûfî mesleği ile İtilâf mesleğinde وَلَا تَحْسَبَنَّ kelimesinde sadece muhatab sîgası alınarak gâib sîgası ahzedilmemektedir. Mısır tarikinın Şeyh Atâullah ve Mutkin mesleklerinde ise hem muhatab hem de gâib sîgası (iki vecih) uygulanmaktadır.⁵⁶

Mısır'ın son dönemin önde gelen tahrîrât alimlerinden Abdülfettâh el-Kâdî de Hişâm rivayetine mezkûr kelime muhatab ve gâib sîgalarının uygulanabileceğini belirtmektedir.⁵⁷ Buna mukabil; günümüz araştırmacılarından Sâmî Muhammed Saîd Abdüşşekûr ise Dâni'nin *et-Teysîr*'i üzerine kaleme aldığı tahrîr çalışmasında, Teysîr tarikinde gâib sîgasının alınmaması gerektiğini savunmaktadır.⁵⁸

4.3. Değerlendirme

İstanbul tarikinın tercih gerekçeleri, tahrîrât literatüründeki ruhsat ve azîmet yaklaşımları ekseninde temellendirilebilir. Bu çerçevede, mezkûr tarikin aslî kaynağı kabul edilen *et-Teysîr*'de gâib sîgasına yer verilmiş olmasına rağmen bu sîganın Hişâm rivayetinin *et-Teysîr* tarikiyle aktarılması sebebiyle tercih edilmediği görülmektedir. Buna karşın, *et-Teysîr* tariki olan İbn Abdân - Hulvânî - Hişâm silsilesiyle nakledilen muhatab sîgası uygulamaya alınmış; bu yöntem tahrîrât disiplininde bir ruhsat örneği olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, gâib sîgasının şâz kırâatleri

⁵⁴ Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 402.

⁵⁵ İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kârî*, 185; Fâsî, *el-Leâli'l-feride*, 684.

⁵⁶ Molla Emin Efendi, 'Umde, 240, 241; Şahin, *el-Münezzel*, 71; a.mlf, *Vücûhâtü'l-kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/121.

⁵⁷ Kâdî, *el-Vâff*, 240.

⁵⁸ Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, 32, 33.

ihtiva eden eserlerde zikredilmesi, söz konusu vechin sıhhati hususunda ihtiyatlı bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Şüpheli görülen bu vecihten kaçınılarak daha güvenilir olana yönelinmesi ise azîmet/ihtiyat prensibiyle açıklanabilir. Ayrıca, *Hırzû'l-emânî*'de aktarılan gâib sîgası, Şâtıbî'nin ilavelerinden (ziyâdâtü's-Şâtıbî)⁵⁹ kabul edilmektedir. Dolayısıyla *et-Teyşîr*'i esas alan bir tarikte sadece bu eserde yer verilen tariklerden aktarılan vecihlerin uygulanması tercih edilmiştir.⁶⁰

Mısır/Şâtıbiyye tariki bünyesindeki Şeyh Atâullâh ve Mutkin mesleklerinde muhatab ve gâib sîgalarının her ikisi de ahzedilmektedir. Tahrîrât literatüründe genellikle ruhsat kavramı ile temellendirilen bu tercihin arka planı şu şekilde açıklanabilir: *Hırzû'l-emânî* metninde her iki vech de sarahaten yer verilmesi ile şârihlerin bu vecihleri rical ile metin tenkidine tabi tutarken menfi bir kanaat izhar etmemeleri, bu vecihlere olan itimadı pekiştirmiştir. Bu durum, mezkûr iki vechin de sıhhatinin sabit olduğu ve kırâat farklılıklarının tedrisatında uygulanması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır.⁶¹ Ayrıca, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de her iki vechin aktarıldığı tarikleri netleştirmesi ve bunlara dair olumsuz bir değerlendirmede bulunmaması da⁶² bu tercihin benimsenmesinde etkili bir sebep olarak görülebilir.

5. هَيْت Kelimesinin Tahrîrâtı

İbn Âmir kırâatinin Hişâm rivayetinin usulü kapsamında, هَيْت⁶³ kelimesindeki tâ harfinde fetha هَيْت ve damme هَيْت vecihleri nakledilmektedir.⁶⁴ Aslî kaynaklarda Hişâm rivayetine isnad edilerek yer verilen fetha هَيْت vechinin ahzedilmesi hususunda tahrîrât ekolleri ve kırâat meslekleri arasında mutabakat bulunurken; damme هَيْت vechinin edâsı noktasında ortaya çıkan farklı tercihler, metodolojik bir problem teşkil etmektedir.

5.1. Aslî Kaynaklardaki Durum

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyşîr* 'de Hişâm rivayeti için fetha هَيْت vechini nakletmiş; damme هَيْت vechini ise "وقد رُوِيَ عنه ضم التاء/On dan tâ'nın dammesiyle de rivayet olundu." ifadesiyle, herhangi bir tarike kayıtlamadan aktarmıştır.⁶⁵ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*'da ise fethalı okuyuşun Hulvânî'nin *et-Teyşîr* tariki olan Hulvânî tarikiyle; dammeli okuyuşun ise İbrahim b. Abbâd tarikiyle geldiğini belirterek her iki vechin de sıhhatini teyit etmiştir.⁶⁶

⁵⁹ Kasım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'de, esas aldığı *et-Teyşîr*'e ilave olarak yer verdiği vecihleri ifade etmek üzere ziyâdâtü's-Şâtıbî terimi kullanılmaktadır. Molla Emin Efendi, 'Umde, 240, 241.

⁶⁰ Molla Emin Efendi, 'Umde, 240, 241.

⁶¹ Kettânizâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 30^b; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 173; Molla Emin Efendi, 'Umde, 240, 241.

⁶² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1659, 1660; Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfî fîdâilâi'l-beşer fî'l-kırâ'âtî'l-erbe'ate* 'aşer, thk. Enes Mühre (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), 1/494.

⁶³ Yûsuf 12/23.

⁶⁴ Dâni, *et-Teyşîr*, 391, 392; Paluvî, *Zübde*, 1/335, 336.

⁶⁵ Dâni, *et-Teyşîr*, 392.

⁶⁶ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 565; *Müfredât*, 469.

Hırzû'l-emânî'de konuyu şu beyitle ifade eden Şâtıbî:⁶⁷

وَهَيْتَ بِكَسْرِ أَصْلٍ كُفُوٍ وَهَمْزُهُ ... لِسَانٌ وَصَمُّ الْقَالِي خُلْفُهُ دَلَالٌ

herhangi bir tarik tahsisı yapmaksızın mutlak olarak her iki vechi de Hişâm rivayetine nispet etmiştir.⁶⁸

5.2. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

İstanbul tariki (İtilâf ve Sûfî meslekleri) ile Mısır tarihinin Mutkin mesleğinde damme uygulamaya alınmamaktadır (*gayr-i me'hûz*). Mısır tarihinin Şeyh Atâullah mesleğinde hem fetha hem damme vecihleri ahzedilmektedir.⁶⁹

Abdülfettah el-Kâdî, Hişâm rivayetinde damme vechini uygulamaya almazken,⁷⁰ İskenderiye ekolü muharrirlerinden Halîcî, eş-Şâtıbiyye'de her iki vechi yer verilse de seb'a tarikinden (Hulvânî) nakledilen vechin fetha olduğunu vurgulamaktadır.⁷¹

5.3. Değerlendirme

Aslî kaynaklar ve tahrîrât literatüründen elde edilen verilerin analizi neticesinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Hişâm rivayetinde fetha vechinin ahzedilmesinde fikir birliği vardır; zira bu vecih seb'a tariki olan *Hulvânî* - *Hişâm* tarikiyle gelmektedir. Damme vechi, *Dâcûnî* ve *İbrahim b. Abbâd* tariklerinden gelmekte olup bu tarikler *et-Teysîr*'in aslî tariklerinden değildir.⁷² Dâni'nin bu vechi yer vermesi, edâ cihetiyle değil, rivayet çeşitliliğine dair bir bilgilendirme olarak değerlendirilmiştir. Şâtıbî'nin bu vechi zikretmesi ise kendi usulü olan tariklerin dışına çıkma (*hurûc an tarîkihi*) olarak yorumlanmıştır. Ayrıca literatürde fetha vechinin dammeye nispeten daha meşhur/yaygın olduğu vurgulanmaktadır.⁷³

Sonuç olarak; aslî kaynakları ruhsat eksenli okuyan alimler, metinlerde zayıflığa dair bir kayıt bulunmamasını esas alarak her iki vechi de uygulamaya dâhil etmişlerdir. Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de her iki vechin aktarıldığı tarikleri netleştirip sıhhatini teyit etmesi⁷⁴ bu vecihlerin uygulamaya alınmasında önemli bir etken olarak kabul edilebilir. Buna karşın, kaynakları metin ve ricâl tenkidine tabi tutan alimler; Dâni'nin damme vechini taz'îf (zayıflık) iması taşıyan bir sığayla nakletmesini, aslî tarikten aktarılmasını ve şöhret bulmamasını gerekçe göstererek bu vechi edâda devre dışı bıraktıkları söylenebilir.⁷⁵

⁶⁷ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 61 (777. beyit).

⁶⁸ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 3/1014, 1015; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 533, 534.

⁶⁹ Kettânîzâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 66^a; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 179; Molla Emin Efendi, *Umde*, 361; Şahin, *el-Münezzel*, 237; Şahin, *Vücûhâtü'l-kur'âniyye*, 1/441.

⁷⁰ Kâdî, *Büdü'rü'z-zâhira*, 161.

⁷¹ Muhammed b. Abdurrahman el-Halîcî, *Hallü'l-müşkilât ve tevdihu't-tahrîrât fi'l-karâât*, thk. Ömer Malem Ebü'l-Merâti (Riyad: Dâru Advâi's-Selef, 2007), 131.

⁷² Dâni, *et-Teysîr*, 115, 116.

⁷³ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 3/1015; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 533.

⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1753, 1754.

⁷⁵ Sehâvî, *Fethu'l-vaşid*, 3/1015; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 533; Kettânîzâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 66^a; Kâdî, *Büdü'rü'z-zâhira*, 161; Pilgir, "İbnu'l-Cezerî'nin eş-Şâtıbiyye'nin Muhtevasına İlişkin Tahrîrât Uygulamaları", 715-717.

6. لَبَدًا Kelimesinin Tahrîrâtı

İbn Âmir kırâatinin Hişâm rivayetinde لَبَدًا⁷⁶ kelimesindeki lâm harfinin harekesi hususunda damme ve kesra olmak üzere iki vecih nakledilmektedir.⁷⁷ Söz konusu vecihlerden dammenin kırâat tedrisatında uygulanması hususunda tahrîrât ekolleri ve kırâat meslekleri arasında ittifak bulunmaktadır. Ancak kesra vechinin ahzedilmesi hususunda farklı tercihler benimsenmiştir.

6.1. Aslî Kaynaklardaki Durum

Dânî, *et-Teyssîr*'de Hişâm rivayeti için yalnızca damme vechini zikretmiştir.⁷⁸ Ancak daha kapsamlı eseri *Câmi'u'l-beyân*'da, Hulvânî ve Dâcûnî tarikleri başta olmak üzere pek çok tarikten damme vechini nakletmekle birlikte; Hulvânî'nin İbn Abbâd tariki üzerinden kesra vechini de bizzat okuduğunu kaydetmektedir.⁷⁹

Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*'de konuyu şu beyitle kayıt altına almıştır:

وَقُلْ لَبَدًا فِي كَسْرِهِ الصَّمُّ لَا زِمٌ ... يَخْلِفُ

De ki: لَبَدًا kelimesindeki kesrayı dammeye çevirmek gereklidir; ancak bu hükümde hulf vardır.

80

Beyitte geçen “لَا زِمٌ” kelimesindeki lâm remziyle Hişâm rivayetine, “يَخْلِفُ” ifadesiyle de kelimenin hem damme hem de kesra ile okunabileceğine işaret edilmiştir.⁸¹

İbnü'l-Cezerî, *et-Tahbîr*'de herhangi bir tarik ayrımı yapmaksızın sadece damme vechini naklederken; *en-Neşr*'de her iki vechin de (damme ve kesra) sahih olduğunu vurgulayarak nakledildikleri tarikleri netleştirmiştir.⁸²

6.2. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

İstanbul tariki İtilâf mesleğinde yalnızca damme vechi tercih edilmektedir. İstanbul tariki Sûfî mesleği ve Mısır tariki Mutkin ve Şeyh Atâullâh mesleklerinde ise damme mukaddem, kesra ise muahhar olarak her iki vecih de uygulanmaktadır.⁸³ Abdülfettâh el-Kâdî de iki vechi ahzetme yaklaşımını benimsemiştir.⁸⁴

6.3. Değerlendirme

Tahrîrât uleması, aslî kaynaklardaki söz konusu verileri, metin ve rical kritiğine tabi tutarak uygulama esaslarını belirlemişlerdir. Bu süreçte oluşan yaklaşımları iki temel eksen de değerlendirmek mümkündür:

⁷⁶ el-Cin 72/19.

⁷⁷ Pâlûvî, *Zübde*, 2/551.

⁷⁸ Dâni, *et-Teyssîr*, 541.

⁷⁹ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 761.

⁸⁰ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 87 (1087. beyit).

⁸¹ Şehâvî, *Fethu'l-vasîd*, 4/1290.

⁸² İbnü'l-Cezerî, *et-Tahbîr*, 595; a.mlf., *en-Neşr*, 5/1950.

⁸³ Kettânîzâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 148^b; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 192; Molla Emin Efendi, *Umde*, 550; Şahin, *el-Münezzel*, 572.

⁸⁴ Kâdî, *Büddûru'z-zâhira*, 330.

Damme Vechindeki İttifak ve Gerekçesi: Dâni, *et-Teysîr*'de herhangi bir tarik takyidinde bulunmaksızın doğrudan damme vechini zikretmiştir. Bu durum, Dâni - Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed - Muhammed b. Ahmed b. Abdân - Hulvânî - Hişâm şeklindeki aslî tarik üzerinden damme vechinin aktarıldığını göstermektedir. Bu bağlamda; aslî tarikten aktarılması, aslî kaynaklarda (*et-Teysîr*, *eş-Şâtıbiyye* ve *et-Tahbîr*) yer verilmesi ve metin ya da rical kritiği açısından üzerinde herhangi bir menfi değerlendirme bulunmaması sebebiyle damme vechinin edâya dâhil edilmesi hususunda tahrîrât ekolleri arasında tam bir mutabakat hasıl olmuştur.

Kesra Vechine Yönelik Yaklaşımlar: Hişâm rivayetinde kesra vechinin kabul edilip edilmemesi hususu ise tahrîrât literatüründe “aslî tarike bağlılık” ile “şâhid/mütâbi'lerin varlığı” arasındaki metodolojik farka dayanmaktadır:

Dâni, *et-Teysîr*'de kesra vechine yer vermemiştir. Ancak *Câmi'u'l-beyân*'da damme ile birlikte Hulvânî'nin İbn Abbâd tariki üzerinden kesra vechini de bizzat okuduğunu belirterek bu vechin aktarıldığı tariklere yer vermektedir. Ayrıca Dâni dilbilgisi açısından her iki vechin de mümkün olduğunu açıkça belirtmektedir. Şâtîbî ise her ne kadar *et-Teysîr*'i esas alsada bu eserde bulunmayan kesra vechini herhangi bir tarike kayıtlamadan mutlak olarak zikrederek bu vechin zayıflığına işaret eden herhangi bir ifade kullanmamıştır. İbnü'l-Cezerî de Dâni'ye tabi olarak kesra vechini nakletmemiştir.

Kesra vechini kabul eden yaklaşımı benimseyen muharrirler, kesranın aslî kaynaklarda yer almamasını bir engel olarak görmemişlerdir. Gerekçe olarak; Dâni'nin *Câmi'u'l-beyân* gibi diğer eserlerinde bu vechi yer vermesi,⁸⁵ naklin birden fazla tarik (şâhid ve mütâbi'ler) aracılığıyla desteklenerek infirâd (tek kalma) derecesinden kurtulması, başta Şâtîbî ve İbnü'l-Cezerî olmak üzere kırâat otoriteleri tarafından tenkit edilmemesi ve dilbilgisi açısından uygunluğu gösterilmektedir. Özellikle İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de her iki vechin de sıhhatini tescil ederek *et-Tayyibe*'de yer vermesi, bu vechin uygulamaya alınmasındaki en güçlü dayanak kabul edilmiştir.⁸⁶ Bu tutum; aslî kaynak dışındaki bir tarikten vecih ahzetme yönüyle *azîmet*, hakkında menfi bir değerlendirme bulunmayan bir vechi kabul etme yönüyle ise *ruhsat* yaklaşımı olarak tavsif edilebilir.

Bu yaklaşıma göre kesra vechi, literatürde Dâni'nin, *et-Teysîr* dışındaki diğer eserlerinde (özellikle *Câmi'u'l-beyân*) farklı tariklerden naklettiği vecihlerden (*tarîku'd-Dâni*) ve Şâtîbî'nin, asıl kaynağı olan *et-Teysîr*'de bulunmamasına rağmen manzumesine dâhil ettiği ilave vecihler (*ziyâdâtü's-Şâtîbî*) kapsamında mütalaa edilebilir. Dolayısıyla bu vecih, Teysîr ve Şâtıbiyye tariklerinin metodolojisinde aslî metnin dışına çıkan ancak sahîh bir senede dayanan ziyade niteliğindeki bir vecih olarak kabul edildiği söylenebilir.

Diğer taraftan, kesra vechini reddeden yaklaşımı benimseyen muharrirlerin ise kesra vechinin aslî tarikten gelmemesi, *et-Teysîr* ve *et-Tahbîr*'de zikredilmemesi sebebiyle edâya dâhil edilmemesini savundukları söylenebilir. Bu bakış açısı; yalnızca aslî kaynağa tabi olmayı öncelemesi bakımından *ruhsat*, aslî silsilede bulunmayan vecihleri uygulama dışı tutma titizliği bakımından ise *azîmet* yaklaşımı olarak nitelendirilebilir.

⁸⁵ Ebû Amr ed-Dâni'nin, *et-Teysîr*'in aslî tarikleri dışındaki tariklerden aktardığı ve kendi tercihi olarak kabul edilen vecihleri ifade etmek için *tarîkü'd-Dâni* kavramı kullanılmaktadır. Muhammed Pilgir, “İbnü'l-Cezerî'nin eş-Şâtıbiyye'nin Muhtevasına İlişkin Tahrîrât Uygulamaları: Neşr Bağlamında Bir İnceleme”, *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/2 (Aralık 2023), 717.

⁸⁶ Kettânîzâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 148^b; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 192.

7. بَصْطَة Kelimesinin Tahrîrâtı

İbn Amir kırâatinin İbn Zekvân (öl. 242/857) rivayetinin usulünde بَصْطَة⁸⁷ kelimesi sâd ve sîn harfleriyle nakledilmektedir.⁸⁸ Mez-kûr kelimenin edasındaki bu farklılık, tahrîrât literatüründe çeşitli tercihlere konu olmuştur.

7.1. Aslî Kaynaklardaki Durum

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de بَصْطَة kelimesini Abdülaziz b. Cafer el-Fârisî - Nakkâş - Ahfeş - İbn Zekvân tarikiyle sadece sâd vechiyle nakletmiştir.⁸⁹ Bu tarik, *et-Teysîr*'in aslî tarikidir.⁹⁰ Buna karşın Şâtîbî, *Hırzû'l-emânî*'de:

بَصْطَة kelimesinde nakledilen iki vecih vardır.

beytiyle iki vecih (sâd ve sîn) nakledildiğini ifade etmiştir.⁹¹

eş-Şâtîbiyye şârihlerinden Sehâvî ve Ebû Şâme el-Makdisî, Dânî'den nakille bu kelimenin *et-Teysîr* tarikiyle sâd; diğer tariklerle ise sîn ile okunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca her iki müellif, Dânî'nin “*Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed ve Ebü'l-Hasen b. Galbûn'a sâd ile okudum.*” şeklindeki beyanını aktararak bu vechin sıhhatine işaret etmişlerdir.⁹²

7.2. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

Aşere tariki kapsamında بَصْطَة kelimesinde İstanbul tarikinın Sûfî mesleği, Mısır tarikinın Şeyh Ataullah ve Mutkin meslekleri ile Kahire tahrîrât ekolünden Hasan Halef el-Hüseynî (öl. 1923) ve Abdülfettâh el-Kâdî'nin yönteminde sadece sâd alınarak sîn ahzedilmemektedir.⁹³ İstanbul tarikinın İtilâf mesleği ile İskenderiyye/Mansûrî ekolü muharrirlerinden Halîcî'nin yönteminde sâd ve sîn (iki vecih) ahzedilmektedir.⁹⁴

Teysîr/İstanbul tariki İtilâf mesleğinin kurucusu Yûsufefendizâde, (öl. 1167/1754) sîn vechinin Şâtîbî'nin *et-Teysîr* üzerine bir ziyadesi olduğunu vurgulayarak, bizzat hocalarından her iki vechi de talim ettiğini belirtir. Bu tercihinin İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'deki *Hibetullah b. Cafer* (öl. 350/961) - *Ahfeş - İbn Zekvân* ve 'Ali b. es-Sefer (öl. 338/949) - *Ahfeş - İbn Zekvân* tarikleri aracılığıyla sîn vechine yer vermesine ve Şâtîbî'nin “*Bu vechi nakledenler çoktur. O hâlde buna sarıl/قَوْلًا مُوصَّلًا*” ifadesiyle bu vechin sıhhatini teyit etmesine dayandırır.⁹⁵

⁸⁷ el-A'râf 7/69.

⁸⁸ Dânî, *et-Teysîr*, 245; İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 307; Paluvî, *Zübde*, 1/268.

⁸⁹ Dânî, *et-Teysîr*, 296.

⁹⁰ Dânî, *et-Teysîr*, 115.

⁹¹ Şâtîbî, *Hırzû'l-emânî*, 41 (515. Beyit).

⁹² Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, 2/724, 725; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-meânî*, 363.

⁹³ Hıfzî, *Muğnî'l-kûrrâ*, 170; Molla Emin Efendi, 'Umde, 294; Şahin, *el-Münezzel*, 158; Şahin, *Vücûhâtü'l-Ḳur'âniyye* (Aşere Sureti) 1/294.

⁹⁴ Yûsufefendizâde, *Risâletü müşkilâtî's-Şâtîbî*, “Risâletü Hallü müşkilâtî's-Şâtîbî li-Ebî Muhammed Abdullah b. Yûsufefendizâde”, thk. Salim b. Garmullah b. Muhammed ez-Zehrânî, *Mecelletü Camiatü Ümmül-Ḳurâ* 51/1 (Haziran 1432/2011), 106; Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 94, 95.

⁹⁵ Yûsufefendizâde, *Müşkilâtî's-Şâtîbî*, 106, 107.

Ali el-Mansûrî (öl. 1134/1721) ekolünden Halîcî ise Şâtîbî'nin, İbn Zekvân'a iki vecih atfederek *et-Teysîr*'in dışına çıktığını ifade eder. Ancak Şâtîbî'nin bu vechi zayıf gördüğüne dair bir karine bulunmadığını ve *en-Neşr*'de bu vechi yer verilmesinin sıhhatine delil olduğunu savunarak okunmasında beis görmez.⁹⁶ Buna mukabil Kahire tahrîrât ekolünden Hasan Halef el-Hüseynî, Ahmed b. Ömer el-Eskâtî (öl. 1159/1746), Abdülfettâh el-Kâdî ve *el-Müzhir fî şerhi's-Şâtîbiyye* adlı şerhi kaleme alan heyet; İbn Zekvân rivayeti için sadece *sâd* vechini esas almış, *sîn* vechini ise (Şâtîbiyye tariki bağlamında) tercih etmemişlerdir.⁹⁷

7.3. Değerlendirme

Tahrîrât bağlamında بَصْطَة kelimesinde İbn Zekvân rivayetinin usulünde asgari müşterek, her iki vechin de kaynaklarda yer almasıdır. *Sâd* vechi, hem İstanbul/Teysîr hem de Mısır/Şâtîbiyye tariklerini esas kabul ettiği eserlerin aslî tariki olduğundan ittifakla kabul görmüştür. *Sîn* vechinin uygulanmasında ise aslî tarik (Nakkâş tariki) dışındaki diğer tariklerden aktarılması ve aslî kaynaklardaki ifadelerin yorumlanması hususundaki çeşitlilik sebebiyle farklı tercihler benimsenmiştir.⁹⁸

Sîn vechini uygulamaya dâhil etmeyenler, gerekçe olarak şu hususları dikkate almışlardır: Bu vechi Dâni'nin *et-Teysîr*'inde yer verilmemesi, Şâtîbî'nin bu vechi yer vermesinin, eserin aslından sapma (*hurûc an tarîkihi*) mahiyetinde ziyâde vecih olarak kabul edilmesi,⁹⁹ İbnü'l-Cezerî'nin, '*Dâni'den bu vecih (sîn) tilâveten aktarılmamıştır*' şeklindeki kaydının esas alınması.¹⁰⁰

Sîn vechini uygulamaya dâhil edenler ise bu tercihlerini şu gerekçelere dayandırmaktadır: Bu vecih, eserin aslî tariki üzerinden aktarılmamış olsa da başta Sûrî tariki olmak üzere sahih kabul edilen diğer tariklerle desteklenmektedir; dolayısıyla kuvvetli şâhid ve mütâbileri mevcuttur. Şâtîbî'nin bu vechi yer verdikten sonra vechin sıhhatine ve güvenilirliğine işaret eden ifadeler kullanmış olması; başta Sehâvî ve Ebû Şâme el-Makdîsî olmak üzere çoğu eş-Şâtîbiyye şârihinden *sîn* vechine yönelik herhangi bir tenkit bulunmaması. İbnü'l-Cezerî'nin *et-Tayyibe*'de bu vechi herhangi bir tarik ile sınırlandırmadan (mutlak olarak) zikrederek metin veya rical yönünden herhangi bir tenkit yöneltmemesi.¹⁰¹

⁹⁶ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 94, 95.

⁹⁷ Hasan Halef el-Hüseynî, *İthâfû'l-beriyye bi-tahrîrâtî's-Şâtîbiyye*, thk. Cemalüddin Muhammed Şeref (Tanta: Dâru's-Sahâbe, 2003), 18 (104, 105, 106. beyitler); Ahmed b. Ömer el-Hanefî el-Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâilî'l-müşkilât fi ilmi'l-karâ'ât*, thk. Emin Ahmed Muhammed eş-Şinkîfî (Riyad: Dâru Kunûzî'l-İşbiliyyâ, 2008), 106, 107; Ali Muhammed Dabbâ', *Muhtaşaru bülûğu'l-ümmiyye şerhu tahrîri mesâilî's-Şâtîbiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.), 41; Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 119; Kâdî, *el-Vâfi*, 220, 221; Muhammed Halid Mansûr vd., *el-Müzhir fî şerhi's-Şâtîbiyye ve'd-Dürre* (Ürdün: Dâru'l-Ammâr, 2001), 211.

⁹⁸ A'râf suresi 69. ayette bulunan وَرَادَعُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْطَة kelimelerindeki mîzânda kırâat meslekleri ve tahrîrât uleması arasında farklı tercihler benimsenmiştir. Ancak bu mesele bu makalenin kapsamı dışında bulunduğu için burada yer verilmeyecektir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Doğan, *Kırâat Geleneğimizde İstanbul Tarihi-Sûfi Mesleği: Usul, Tercihler ve Ekollerle Mukayese* (Yalova: Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025), 241, 242.

⁹⁹ Yûsufefendizâde, *Müşkilâtî's-Şâtîbî*, 106, 107.

¹⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1631; Hîfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 170.

¹⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 66 (501, 502. Beyitler).

8. تَخْرُجُونَ Kelimesinin Tahrîrâtı

İbn Âmir kırâatinin İbn Zekvân rivayetinin usulü kapsamında تَخْرُجُونَ¹⁰² kelimesinde malûm ve meçhul sîga olmak üzere iki vecih nakledilmektedir.¹⁰³ Söz konusu nakillerin kırâat farklılıklarının uygulanmasına (edâ) yansıtılması hususunda tahrîrât ekolleri arasında metodolojik yaklaşımlar bağlamında farklı tercihler mevcuttur.¹⁰⁴

8.1 Aslî Kaynaklardaki Durum

Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*'de Nakkâş - Ahfeş - İbn Zekvân tariki üzerinden yalnızca malûm sîgasını zikretmiş; meçhul sîgayı dair bir bilgiye yer vermemiştir.¹⁰⁵ Müellif, *Câmi'u'l-beyân*'da ise Şamlı râviler ile Ahmed b. Enes, İbn Musâ ve İbn Me'alî gibi tariklerden meçhul sîganın da aktarıldığını belirtmiştir. Ancak Dâni'nin, bu tariklerin sıhhati veya bu vecihlerle bizzat tilavette bulunup bulunmadığına dair sarîh bir değerlendirme yapmadığı görülmektedir.¹⁰⁶

Şâtîbî, *Hırzû'l-emânî*'de konuyu şu beyitlerle ele almıştır:¹⁰⁷

..... الرَّحْرُفِ اعْكُسْ تَخْرُجُونَ بِفَتْحَةٍ ... وَصَمَّ وَأَوَّلَى الرُّومِ شَافِيهِ مُثَلًّا
يُخْلِفُ مَضَى فِي الرُّومِ لَا يَخْرُجُونَ فِي ... رَضًا

Şâtîbî, “يُخْلِفُ مَضَى” ifadesiyle İbn Zekvân rivayeti için hem malûm hem de meçhul sîgayı herhangi bir tarik ayırımına gitmeksizin mutlak bırakarak nakletmiştir.¹⁰⁸ Sehâvî, bu beytin şerhinde Dâni'nin *Fârisî* - Nakkâş - Ahfeş kanalıyla yalnızca malûm sîgayı aktardığını dayandığını, diğer tariklere dair ek bir bilgi sunmadığını vurgular.¹⁰⁹

İbnü'l-Cezerî ise *et-Taḥbîr*'de Nakkâş tariki için malûm sîgayı esas almış; Dâni'nin bu vechi Abdülazîz b. el-Fârisî'den bizzat okuduğunu ifade etmiştir. Müellif, seb'a/aşere tariklerinde esas alınan bu kaynaklarda, mezkûr vechin dışındaki uygulamalara itibar edilmemesi gerektiği yönünde bir kayıt düşmüştür.¹¹⁰

8.2. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

İstanbul tariki meslekleri ve Mısır tarikinin Mutkin mesleğinin tahrîrât yönteminde yalnızca malûm sîga ahzedilmekte meçhul sîga uygulamaya dâhil edilmemektedir.¹¹¹ Şeyh Atâullah mesleğinin yönteminde ise iki vecih uygulanmaktadır.¹¹²

İskenderiye/Mansûrî ekolünün takipçisi olan Halîcî, İbnü'l-Cezerî'nin “Meçhul sîga, Şâtîbî'nin Ahfeş tarikinden aktarımıdır, dolayısıyla Teysîr tarikinde uygulanmamalıdır.”

¹⁰² er-Rûm 30/19.

¹⁰³ Dâni, *et-Teysîr*, 470; İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 504; Paluvî, *Zübde*, 2/69, 70.

¹⁰⁴ Molla Emin Efendi, *'Umde*, 470.

¹⁰⁵ Dâni, *et-Teysîr*, 470.

¹⁰⁶ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 511, 512; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 175, 175.

¹⁰⁷ Şâtîbî, *Hırzû'l-emânî*, 54 (682-683.beyitler)

¹⁰⁸ Ebû Şâme, *İbrâzi'l-me'ânî*, 472; Kâdî, *el-Vâfi*, 270.

¹⁰⁹ Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, 3/923.

¹¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 504.

¹¹¹ Kettânîzâde, *Mutkin* (Bağdatlı Vehbi, 21), 48^a; Molla Emin Efendi, *'Umde*, 470; Şahin, *el-Münezzel*, 405; Şahin, *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye* (Aşere Süreti), 3/784.

¹¹² Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 175.

şeklindeki mütalaasına atıfta bulunarak meselenin tahrîr edilmesinin gerekliliğine işaret etmiştir.¹¹³ Benzer şekilde Abdülfettâh el-Kâdî de *Hırzû'l-emânî* metninin zahirinden anlaşılanın malûm ve meçhul sîga olarak iki vecih olduğunu ifade ederek İbnü'l-Cezerî'nin Teysîr tarikinde meçhul sîganın alınmayacağı değerlendirmesine atıf yapmaktadır.¹¹⁴

Kahire ekolünden Ahmet ez-Zeyyât (öl. 2003) ise seb'a tariki bağlamında bir tercih belirtmeksizin Tayyibe/Takrîb tarikinde malûm sîganın Nakkâş, meçhul sîganın ise İbnü'l-Ehrâm tariki üzerinden aktarıldığını belirterek bir ayırım yapmıştır.¹¹⁵ Son dönem tahrîrât araştırmacılarından Sâmî Abdüşşekûr'da Rûm suresi 19. ayeti kapsamında yaptığı değerlendirmesinde malûm ve meçhul iki vecih alınması gerektiğini savunmaktadır.¹¹⁶

8.3 Değerlendirme

تَحْرِجُونَ kelimesinde İbn Zekvân rivayetine dayandırılan nakillere dair yapılan tahrîrât çalışmalarında malûm sîganın uygulanması hususunda ittifak bulunurken; meçhul sîganın edâya yansıtılması noktasındaki görüş ayrılıkları metin ve ricâl kritiği ekseninde birtakım metodolojik gerekçelere dayanmaktadır.

Meçhul sîgayı terk edenlerin gerekçeleri bağlamında şunlar söylenebilir: Meçhul sîganın *et-Teysîr*'de yer almaması; bu vechin diğer kaynaklarda bulunsa dahi Teysîr tariki vasfını taşınamaması, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de her iki vechi yer verse de¹¹⁷ *et-Tahbîr*'de *et-Teysîr* tarikinin yalnızca malûm sîga olduğuna dair kayıt koyması, Şâtîbî'nin bu vechi yer vermesinin *et-Teysîr* üzerine bir ilave (*ziyâdetü's-Şâtîbî*) olarak telakki edilmesi.

Meçhul sîgayı uygulamaya alanların dayanakları bağlamında ise şunlar söylenebilir: Dâni, *et-Teysîr*'de bu vechi yer vermese de *Câmi'u'l-beyân*'da aslî tarikin dışındaki tariklerden de bu vechi aktarmıştır.¹¹⁸ Dolayısıyla bu vechi nakleden şâhid ve mütâbiler bulunmaktadır. Bu vechi *Hırzû'l-emânî* metninde mutlak olarak (tariklere kayıtlamadan) yer verilmiştir. Ayrıca Şâtîbî bu vechin zayıf olduğunda dair kayıt düşmemiştir. eş-Şâtîbiyye şârihleri bu vecih hakkında olumsuz bir değerlendirme yapmamışlardır. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr* ve *et-Tayyibe*'de her iki vechi de sahih olarak nakletmiştir.¹¹⁹

Sonuç olarak söz konusu vechin eş-Şâtîbiyye gibi temel bir metinde yer alması, şâhid ve mütâbilerinin bulunması, metin veya ricâl tenkidine maruz kalmaması ve İbnü'l-Cezerî tarafından tashihi, bu vechin kırâat tedrisatında muteber kabul edilerek uygulanması gerektiği sonucuna varıldığı söylenebilir.

¹¹³ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 148. Ancak Halîcî, *Takrîb/Tayyibe* tarikinin usulüne göre *Şerhu Muḳarribü't-Takrîb* eserinde her iki vechin de uygulanması gerektiğini ifade etmektedir. Muhammed b. Abdurrahman el-Halîcî, *Şerhu Muḳarribü't-tahrîr li'n-Neşri ve't-Tahbîr*, thk. İhâb Ahmed Fikrî ve Halid Ebû'l-Cûd (Kahire: Mektebetü'l-İslâmiyye, 2009), 214.

¹¹⁴ Kâdî, *Büdüru'z-zâhira*, 248.

¹¹⁵ Ahmed ez-Zeyyât, *Şerhu Tenkîhu Fethî'l-kerîm*, thk. Yasir İbrahim el-Mezrûî (Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2008), 199; Muhammed Temîm ez-Zu'bî, *Teysîru'l-fettâhî'l-'alîm Şerhu Tenkîhi Fethî'l-kerîm fî tahrîri evcîhi'l-'Kur'ânî'l-'azîm* (Medine: Müessesetü'd-Duhâ, 2018), 248.

¹¹⁶ Rûm sûresi 19. ayeti hakkında detaylı bir değerlendirme için bk. Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, 37-41.

¹¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1701, 1702.

¹¹⁸ Hıfzî, *Muḳnî'l-kurrâ*, 175, 176.

¹¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1701, 1702; a.mlf., *Takrîbü'n-Neşr fî'l-kırâ'ati'l-'aşr*, thk. Adil İbrahim Muhammed Rufâî (Medine: Mucemme'u'l-Melik Fehd li-Tibâati Mushafî's-Şerif, 1433), 519; a.mlf., *Tayyibetü'n-Neşr*, 75 (629, 630. beyitler); Nüveyrî, *Şerhu Tayyibe*, 2/327; Dimyâtî, *İthâf*, 2/45, 46, 356.

9. Ebû Ca'fer Kırâatinin Îsâ b. Verdân Rivayeti Eksenindeki Tartışmalar

Basra kırâat ekolünün temsilcisi Ebû Ca'fer (öl. 130/747-48) kırâati çerçevesinde; Îsâ b. Verdân (öl. 160/777) rivayetinde üç ferşü'l-hurûf farklılığı, sahih kırâatler içerisinde tahrîrâta konu olmuştur. Bu bağlamda söz konusu rivayete nispet edilerek aktarılan لَا يُخْرَجُ (if'âl babı), ¹²⁰ (تَفْئِيلُ بَابِ) فَيُعْرَقُكُمْ ¹²² ve سَقَاةُ الْحَاجِّ وَعَمْرَةُ الْمَسْجِدِ ¹²¹ (if'âl babı) vecihlerinin uygulamaya alınması hususunda kırâat meslekleri ve tahrîrât ekolleri arasında farklı aşere tariki kapsamında ¹²³ tercihler benimsenmiştir.

9.1. Aslî Kaynaklardaki Durum

İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*'de mezkûr vecihlerin Şatvî¹²⁴ - İbn Hârûn - Fadl - Îsâ b. Verdân tariki üzerinden aktarıldığını belirtmektedir.¹²⁵ *ed-Dürre*'de ise bu vecihlere şu şekilde yer verilmektedir:

وَلَا يُخْرَجُ اِضْمَمٌ وَاكْسِرُ الْخُلْفِ بِجَلَا / لَا يُخْرَجُ kelimesinde hulf ile yâ harfini dammele, râ harfini kesrâla.¹²⁶

'وَقُلْ عَمْرَةَ سَقَاةُ الْخِلَافِ بَيْنَ' / Hulf ile اَكْمَرَةُ سَقَاةُ aktarıldığını söyle.¹²⁷

'وَيُعْرَقُ يَمَّ اَنْتَ اِثْلَ طَيِّ وَتَدُدُ الْخُلْفِ بَيْنَ' / Hulf ile şeddele.¹²⁸

İbnü'l-Cezerî, bu beyitlerde ب harfiyle remzettği¹²⁹ Îsâ b. Verdân rivayetinde وَالْخِلَافُ ve الْخُلْفُ kelimeleriyle ifade ettiği üzere söz konusu kelimelerdeki vecihleri aktarmaktadır.¹³⁰

¹²⁰ el-A'râf 7/58; Söz konusu kelime İsâ b. Verdân rivayetine if'âl babı ve sülâsî bab olmak üzere iki vecih isnad edilmektedir. Sülâsî babın uygulanması hususunda tahrîrât alimleri ve kırâat meslekleri arasında ihtilaf olmadığından mesele tartışmaya konu teşkil eden if'âl babı üzerinden ele alınacaktır. İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 373; Paluvî, *Zübde*, 1/203.

¹²¹ et-Tevbe 9/19. İsâ b. Verdân rivayetine سَقَاةُ الْحَاجِّ وَعَمْرَةُ الْمَسْجِدِ ve سَقَاةُ الْحَاجِّ وَعَمَارَةُ الْمَسْجِدِ olmak üzere iki vecih isnad edilmektedir. سَقَاةُ الْحَاجِّ وَعَمَارَةُ الْمَسْجِدِ vechinin uygulanması hususunda tahrîrât alimleri ve kırâat meslekleri arasında ihtilaf olmadığından mesele tartışmaya konu teşkil eden سَقَاةُ الْحَاجِّ وَعَمْرَةُ الْمَسْجِدِ vechi üzerinden ele alınacaktır. İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 388, 389; Paluvî, *Zübde*, 1/293.

¹²² el-İsrâ 17/69; Söz konusu kelime İsâ b. Verdân rivayetine if'âl babı ve tef'îl babı olmak üzere iki vecih isnad edilmektedir. İf'âl babının uygulanması hususunda tahrîrât alimleri ve kırâat meslekleri arasında ihtilaf olmadığından mesele tartışmaya konu teşkil eden tef'îl babı üzerinden ele alınacaktır. İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 439; Paluvî, *Zübde*, 1/307.

¹²³ Takrîb tariki bağlamında İbnü'l-Cezerî'nin *Ṭayyibetü'n-Neşr*'de bu vecihlere yer vermemesine binaen ruhsat ile amel edilerek söz konusu vecihlerin alınmamasında kırâat meslekleri arasında ittifak bulunmaktadır. İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, 579; a.mlf., *en-Neşr*, 5/1781; a.mlf., *Ṭayyibetü'n-Neşr*, 83 (737, 738. beyitler); Nüveyrî, *Şerhu Ṭayyibe*, 2/405,406; Dimyâtî, *İthâf*, 2/202; Ali Şahin, *el-Vücdhâtü'l-Kur'âniyye 'ale'l-eimmeti'l-aşera min ve ruvâtihim ve tûrukühim min tārîki't-Teyisr* (İstanbul: Dârul-kurrâ, 2013), 2/665; Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 206.

¹²⁴ Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm eş-Şenebûzî (öl. 388/998).

¹²⁵ İbnü'l-Cezerî, *et-Taḥbîr*, 373, 388, 389, 439; Paluvî, *Zübde*, 1/203, 293, 307.

¹²⁶ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 28 (114. beyit).

¹²⁷ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 29 (122. beyit).

¹²⁸ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*, 32 (146. beyit).

¹²⁹ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre*'de yer verdiği üç kırâati temsilen eş-Şâtibiyye'deki asılların rumuzlarını esas almıştır. Buna göre, eş-Şâtibiyye'de Nâfi' için elif harfi kullanıldığından, *ed-Dürre*'de ona tabi olan Ebû Ca'fer kırâati de elif ile remzedilmiştir. Aynı sistemle İsâ b. Verdân rivayeti bâ/ب, Süleyman b. Cemmâz rivayeti ise cîm/ج harfiyle temsil edilmektedir. Bahse konu beyitlerde geçen 'بَيْنَ' ve 'بِجَلَا' kelimelerindeki bâ harfi doğrudan İsa b. Verdân'a matuftur. Kübra Türkmen, *İbnü'l-Cezerî ve 'ed-Dürretü'l-Muđiyye' Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 52.

¹³⁰ Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed en-Nüveyrî, *Şerhu'd-Dürretü'l-Muđiyye*, thk. Abdurrahim et-Tarhûnî (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2011), 257, 272, 273, 317; Dabbâ', *Behçetü'l-merđiyye*, 70, 74, 85; Kâdî, *el-İdâh*, 261, 271, 297.

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'de, “وانفرد الشطوي/Şatvî, *naklinde tek kaldı.*” ifadesini kullanarak yukarıda zikredilen vecihlerin bu tarik üzerinden diğer tariklere muhalif olarak aktarıldığını belirtmektedir. Ancak müellif, her ne kadar bu vecihleri Şâtîvî tarikine kayıtlamış olsa da Ahmed b. Cübeyr el-Antâkî (öl. 260/874), İbn Miksem el-Attâr (öl. 354/965), Ebû'l-Hattâb Katâde b. Di'âme (öl. 117/735) ve Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî (öl. 110/728) tarafından da bu vecihlerin aktarıldığını ifade etmektedir.¹³¹ Müellif, *et-Tayyibe*'de ise söz konusu vecihlere yer vermemiştir.¹³²

9.2. Tahrîrât Ekolleri ve Kırâat Mesleklerinin Yaklaşımları

Tahrîrât ekolleri ve kırâat mesleklerinin metodolojilerinde; لَا يُحْرُجُ سَعَاةَ الْحَاجِّ وَعَمَرَةَ، قَيْعَرَقُكُمْ ve الْمَسْجِدِ vecihlerinin uygulamaya/edâya yansıtılması hususunda, aşere tariki kapsamında iki farklı tercih bulunmaktadır:

Birincisi: Uygulamaya alınmaması (*gayr-i me'hûz*); İstanbul tariki bünyesindeki İtilâf ve Sûfî meslekleri ile Mısır tarikinin Mutkin mesleği bu tercihi benimsemiştir.¹³³

İkincisi: Uygulamaya dâhil edilmesi (*me'hûz*). Mısır tarikinin Şeyh Atâullah mesleği,¹³⁴ Mansûrî ekolünden Halîcî,¹³⁵ Kahire ekolünden Ahmet el-Mütevellî ve Abdülfettâh el-Kâdî bu vecihlerin uygulamaya alınması gerektiğini savunmuşlardır.¹³⁶

9.1. Değerlendirme

Mezkûr vecihleri aktaran aslî kaynaklardaki veriler ışığında ulaşılan asgari müşterek şudur: Bu vecihler, *et-Tahbîr*'de İsa b. Verdân'ın Şâtîvî tarihiyle mukayyet kılınmış; buna mukabil *ed-Dürre*'de herhangi bir kayıt zikredilmeksizin mutlak olarak aktarılmıştır. *en-Neşr*'de ise söz konusu vecihlere dair tenkit ya da tashih edici bir ifade yer almamakla birlikte *et-Tayyibe*'de bu vecihlere hiç yer verilmediği tespit edilmiştir.¹³⁷

Tahrîrât ekolleri ile kırâat meslekleri arasında söz konusu vecihlerin uygulanmasındaki farklılıklar, temeline bu yöntemlerde benimsenen metin ve sened kritiği ile tahrîrât ilkelerinden almaktadır. Bu bağlamda, aslî kaynak kabul edilen metinlerde söz konusu vecihlere yer verilme gerekçesine dair ileri sürülen farklı kanaatler, uygulamadaki tercihlerin de farklılaşmasına yol açmıştır. Bu ihtilafların

¹³¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1706, 1722, 1780.

¹³² İbnü'l-Cezerî, *et-Tayyibe*, 75 (634-636. beyitler) 77, 78 (666-676. beyitler), 82, 83 (728-741. beyitler); Dimyâtî, *İthâf*, 2/88, 202.

¹³³ Dimyâtî, *İthâf*, 2/52, 88; Molla Emin Efendi, 'Umde, 293, 294, 316, 398; Ömer Lütfî b. Hüseyin, *Aşere-Takrîb Kılavuzu* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 16), 2/259; Talip Akbal, *Takrîb Mecmû'ası* (İstanbul: y.y. 2020), 2/483, 3/841; Şahin, *el-Münezzel*, 157, 188; a.mlf., *Vücûhâtü'l-Kur'âniyye (Aşere Sûreti)*, 1/291, 348, 2/539.

¹³⁴ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 205, 206; Molla Emin Efendi, 'Umde, 398; İsmail Hakkı b. Abdurrahman es-Sûzî, *Takrîb Mecmû'ası* (İstanbul: Süleymaniye, Yazma Bağışlar 297/2), 295.

¹³⁵ Halîcî'nin *Hallü'l-müşkilât* isimli eserini tahkik eden Ebü'l-Hayr Ömer el-Mirâtî, İsa b. Verdân rivayeti özelinde bu kelimelerde iki vechin de uygulanmasının daha isabetli olacağını ifade etmiştir. Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 118 (bk. 2 no'lu dipnot), 121, 122 (bk. 1 no'lu dipnot).

¹³⁶ Ali Lateef Hammoodi, *Ahmet el-Mütevellî'nin el-Vücûhu'l-müsfire fi'l-kırâ'ati's-selâseti'l-mütevâtira İsimli Eserinin Tahkiki* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019), 39, 41, 44; Kâdî, *Büdûru'z-zâhira*, 118, 134, 187.

¹³⁷ Nüveyrî, *Şerhu Dürre*, 373, 274; Kâdî, *el-İdâh*, 271; Abdülganî b. Abdülfettah el-Kâdî, *el-İdâh li metni Dürre* (Mekke: Mektebetü'l-Esediyye, 2013), 271; Ali Muhammed Dabbâ, *Behçetü'l-merdiyye Şerhu Dürreti'l-Muđiyye* (Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Tûras, 2002), 74.

merkezinde, İbnü'l-Cezerî'nin *et-Tahbîr* ve *ed-Dürre*'de bu vecihleri nakletmesini bir nakil/rivayet kastıyla mı yoksa sadece bilgi verme/حكاية amacıyla mı olduğu meselesi yer almaktadır. Ayrıca bu vecihlerin tek bir tarik üzerinden (infirâden) aktarılması, aslî kaynaklardaki ifade tarzı ve İbnü'l-Cezerî'nin bu veche *et-Tayyibe*'de yer vermemesi de tercihlere etki eden diğer önemli faktörlerdir.

Söz konusu vecihlerin kırâat farklılıkları uygulamasından (edâ) istisna edilmesini savunan yaklaşımlar, temel olarak şu argümanlara dayanmaktadır:

Tarik sayısındaki mahdudiyet ve ihtiyat ilkesi: Mezkûr vecihlerin *et-Tahbîr*'de Şâtvi tariki ile kayıtlanarak zikredilmesi, rivayetin bir kusuru olan infirâd durumuna yönelik bu vecihlerin yaygınlık (şöhret) kazanmadığına dair zımnî bir ikaz olarak telakki edilmiştir. Tek tarikten nakledilmesi (infirâd) sebebiyle sened zinciri bakımından sayıca azlık arz etmesi, bir uygulamaya engel olarak görülmektedir. Bu perspektife göre, *et-Tahbîr* ve *ed-Dürre* gibi temel kaynaklarda zikredilmiş olsa dahi azîmet yaklaşımı gereği infirâd eden vecihlerin terk edilmesi genel bir tahrîrât ilkesi olarak benimsenmiştir.

İbnü'l-Cezerî'nin infirâd vurgusu: İbnü'l-Cezerî'nin bu vechin tek bir tarik üzerinden geldiğini 'وافرد الشطوي' ifadesiyle mahsusen belirtmesi, salt bir durum tespiti değil; vechin sıhhat derecesine yönelik zımnî bir tenkit vurgusu olarak telakki edilmiştir. Bu vurgu, rivayetin şöhret bulmadığına ve dolayısıyla tercih edilmemesi gerektiğine dair bir karine kabul edilmektedir. Bununla birlikte müellifin, *et-Tahbîr*'de bu vechin sadece Şâtvi tarikinden infirâden aktarıldığını belirtmesini, rivayet amaçlı değil, bilgi verme amaçlı bir zikir olarak yorumlamışlardır.¹³⁸

***et-Tayyibe* metnine dâhil edilmemesi:** İbnü'l-Cezerî'nin *et-Tayyibe*'de bu veche yer vermemesi, metodolojik bir tercih olarak değerlendirilebilir. Bu durumun, söz konusu vechin sıhhati hususunda bir karine teşkil etmiş ve ulema nezdinde bu veche karşı ihtiyatlı bir yaklaşımın gelişmesine zemin hazırladığı düşünülebilir.¹³⁹

Şâz kırâatlerin nispet edildiği kimselerden aktarılması: Söz konusu vecihlerin bazılarının, literatürde şâz kabul edilen kırâatlerin nispet edildiği İbn Miksem ve Hasan-ı Basrî gibi kimseler kanalıyla da nakledilmesi metodolojik bir çekinceyi beraberinde getirerek vechin sıhhat derecesine dair ihtiyatı artırdığı ve usul açısından meşhur rivayetlerin dışında kaldığı yönündeki kanaati pekiştirdiği de söylenebilir.

Netice itibarıyla, azîmet yaklaşımı doğrultusunda hareket eden muharrirler; münferit bir tarikten nakledilen eden bu vechin, tahrîrât disiplininin kriterleri gereği uygulamadan (edâ) istisna edilmesi gerektiği hükmüne vardıkları düşünülebilir.

Söz konusu vechin kırâat farklılıklarının eğitiminde uygulamaya dâhil edilmesini savunanların argümanları ise şu noktalarda yoğunlaşmaktadır:

Aslî kaynaklardaki mevcudiyet: Kırâat ilminin temel referans metinleri kabul edilen *et-Tahbîr* ve *ed-Dürre*'de bu veche sarıh bir şekilde yer verilmesi, rivayetin sıhhatini teyit eden bir karine olarak değerlendirilmiş; özellikle İbnü'l-Cezerî'nin ilmî otoritesine itimat

¹³⁸ Mütevellî, *el-Vucûhü'l-müsfrâ*, 41; Halîcî, *Ḥallü'l-müşkilât*, 121, 122; Molla Emin Efendi, 'Umde, 316.

¹³⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 5/1706; Nüveyrî, *Şerhu Dürre*, 260; Molla Emin Efendi, 'Umde, 293, 294.

edilerek mezkûr vechin *ed-Dürre*'deki varlığı, onun edâda uygulanması (ahzedilmesi) için yeterli bir delil kabul edilmiştir.

Aslî tarike aidiyeti: Söz konusu vecihler, *ed-Dürre* ve *et-Tahbîr*'in aslî tariki olan Şatvî tarikinden aktarılmaktadır. Bu durum, bu vechin bilgi vermek niyetiyle bir aktarım değil, sistemli bir sened zincirine (rivayet) dayandığını göstermektedir. Bu eserlerde özellikle zikredilmesi, bir tenkit ya da uyarıdan ziyade doğrudan rivayet temellidir.¹⁴⁰

Aslî kaynakta mutlak olarak nakledilmesi: Bu vecihler *ed-Dürre*'de mutlak olarak (herhangi bir tarike kayıtlı olmadan) aktarılmaktadır.

Aslî kaynaklarda tenkit ifadelerinin bulunmaması: *et-Tahbîr* ve *ed-Dürre*'de İbnü'l-Cezerî bu vecihlerin alınmaması gerektiğine dair olumsuz bir değerlendirmede bulunmamaktadır.

Terminolojik tercih ve kronoloji: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'de "*infirâd etti* / انفراد" ifadesini kullanırken, daha sonra telif ettiği *et-Tahbîr*'de "*Rivayet etti* / روى" sîgasını tercih etmiştir. Müellifin kronolojik olarak daha geç tarihli eserinde kullandığı bu olumlu sîga, vechin güvenilirliğine dair bir kanaat değişikliği veya tevsik işareti olarak yorumlanmaktadır.¹⁴¹

Şâhid ve mütâbîlerin desteği: İbnü'l-Cezerî söz konusu vecihleri tek bir tarike hasretmiş olsa da bu vecihlerin Meymûne bnt. Ebî Ca'fer ve Ebû Bekir el-Kavrâsî tarafından Ebû Ca'fer kırâatinden, Ahmed b. Cübeyr el-Antâkî vasıtasıyla da Süleyman b. Cemmâz (öl. 170/786), rivayetinden nakledildiğini belirtmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin tek tarik vurgusuna rağmen Ebû Saîd el-Hasen el-Basrî, Ebü'l-Hattâb Katâde b. Di'âme ve İbn Miksem el-Attâr gibi otoritelerden de bu vechin nakledildiğini ifade etmesi, rivayetin şâhid ve mütâbî' tarikler yönünden desteklendiğini göstermektedir. Ayrıca bu vechin Abdullah b. Zübeyr'in (öl. 73/692) kırâatıyla örtüşmesi, rivayetin sıhhatini güçlendiren ek bir karine olarak değerlendirilmektedir.¹⁴²

Şârihlerin tasdikleri: *Şerhu'd-Dürre* müellifi Osman b. Ömer en-Nâşîrî ez-Zebîdî (öl. 844/1440), İbnü'l-Cezerî'nin bu veche yer vermesini sıhhat delili sayarak vechi tashih etmiştir.¹⁴³

Metin ve rivayet tenkidinden âri olması: Literatürde söz konusu veche yönelik metin kritiği veya rivayet kusuru bağlamında doğrudan bir tenkid saptanmamıştır. Bu durum, mezkûr vechin tarihî süreç içerisinde bir ruhsat yaklaşımıyla kabul gördüğünü ve herhangi bir engel teşkil etmeksizin uygulamaya (edâ) dâhil edildiğini teyit etmektedir.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Hâlicî'nin *Hallü'l-müşkilât* isimli eserini tahkik eden Ebü'l-Hayr Ömer el-Mirâtî de İsâ b. Verdân rivayeti adına iki vechin de alınmasının daha doğru olacağını belirtmektedir. Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 118 (2 no'lu dipnot).

¹⁴¹ Halîcî, *Hallü'l-müşkilât*, 118.

¹⁴² Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 204-206.

¹⁴³ Hıfzî, *Muğni'l-kurrâ*, 205, 206.

¹⁴⁴ İsâ b. Verdân rivayeti bağlamında gerçekleşen tartışmalar hakkında detaylı bilgi için bk. Amr b. Abdullah el-Hulvânî el-Mısırî, *Meseletâ infirâdâtü's-Şatvî ve sekti Ruveys* (İskenderiyye: y.y. 2025), 1-19.

Sonuç

Sahih kırâat birikimi içerisindeki ferşü'l-hurûf farklılıklarına dair tahrîrât ekolleri ile kırâat mesleklerinin tercih metodolojilerini inceleyen bu çalışmada; kırâat eğitiminin yalnızca bir naklin tekrarı değil, rical ve metin kritiğine dayalı dinamik bir sistem olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kırâat farklılıklarının eğitimi sürecinde tahrîrâta konu olan ferşü'l-hurûf tercihlerinin gerekçeleri çoğu zaman kapalı kalsa da bu tercihlerin metodolojik bir tutarlılık içerisinde sürdürüldüğü söylenebilir. Söz konusu yöntemler, rical ve metin kritiği bağlamında işlevsel bir kontrol mekanizması teşkil etmektedir. Bu bağlamda ulaşılan en önemli sonuçlardan biri; bir vechin aslî kaynaklarda yer almasının, onun edâda (uygulamada) mutlak surette yer alacağı anlamına gelmediğidir. Buna mukabil, kırâat farklılıklarının tedrisatında aslî kaynak kabul edilen bir eserde bulunmayan bir vechin de uygulama sürecine dâhil edilebildiği tespit edilmiştir. Tahrîrât ulemasının ve meslek sahiplerinin bazı vecihlere yönelik reddinin, o kırâati şâz olarak nitelemek değil, sadece metodolojik gerekçelerle “tedrisatta uygulama dışı bırakmak” şeklinde tezahür ettiği anlaşılmıştır.

Ferşü'l-hurûf farklılıkları kapsamındaki tartışmalar üç ana eksen etrafında şekillenmiştir: a) *et-Teyisr*, *eş-Şâtibiyye*, *et-Tahbîr* ve *ed-Dürre*'nin aslî tariklerinden aktarılmamasına rağmen bu eserlerde yer verilen vecihler (*tarîku'd-Dânî* ve *ziyâdâtü's-Şâtibî*). Tahrîrât literatüründe *hurûc an tarîkih* olarak ifade edilen bu durumdaki vecihlere, Dâni ve Şâtibî'nin niçin yer verdiği noktadaki farklı değerlendirmeler söz konusu vecihlerin uygulamaya yansıtılması noktasında belirleyici olmuştur. b) Dâni'nin *et-Teyisr*'de yer vermediği halde başta *Câmi'u'l-beyân* olmak üzere diğer eserlerinde yer verdiği vecihler. c) İbnü'l-Cezerî'nin tek tarik üzerinden (infirâden) nakledildiğine dair kayıt koyarak aktardığı vecihler. İbnü'l-Cezerî'nin bu vecihlerin infirâden nakledildiğini özellikle vurgulama gerekçesine dair yaklaşımlar, tahrîrât ekolleri arasındaki en belirgin kırılma noktalarından birini oluşturmaktadır.

Tahrîrât yöntemleri arasındaki en temel ayrışma, aslî eserlere yaklaşım biçiminden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda aslî kaynağın tarikleri ve metni değerlendirilmeye alınmıştır. Söz konusu kaynakları *azîmet* yaklaşımıyla ele alanların tek tarikten aktarılan veya *et-Teyisr* dışı tariklerden aktarılan vecihleri çoğunlukla gayr-i me'hûz kabul ettiği; ruhsat yaklaşımı ekseninde tahrîr yapanların ise aslî kaynaklarda mutlak ifadelerle ya da tek tarikten aktarılan vecihleri edâya dâhil ettiği görülmüştür.

Aslî kaynağa yer alan vecihlerin aktarılma üslubu, o vechin uygulamaya alınması (*ağz*) hususunda belirleyici bir rol oynamıştır. Aslî kaynağın metnini *azîmet* yaklaşımıyla değerlendirenler, metinde bir vechin zayıflığına işaret eden ifadeleri, o vechin uygulanmaması gerektiği şeklinde yorumlamışlardır. Buna karşın ruhsat yaklaşımını benimseyenler, bir vechin zayıflık emaresi taşıyan bir ifadeyle de olsa aslî kaynağa zikredilmesini, onun uygulamaya alınması için yeterli bir gerekçe olarak görmüşlerdir. Ayrıca *Teyisr* ve *Şâtibiyye* tariklerinde, aşere tariki kapsamında doğrudan İbnü'l-

Cezerî'nin *en-Neşr ve et-Tayyibe*'si esas alınmasa dahi, müellifin bu eserlerde ortaya koyduğu tahrîrâtı dikkate alınmıştır. Özellikle İbnü'l-Cezerî'nin külliyatı içerisinde yer alan eserlerin birbirine nispetle bağlayıcılığı ve bir eserde zikredilen vechin diğerinde yer almamasının tahrîrât usulü açısından neye tekabül ettiği, tahrîrât yöntemlerinin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu kaynaklardaki ifadelerin mutlak veya mukayyet oluşu üzerine bina edilen tercihler, klasik tahrîrât geleneğindeki metin okuma yöntemlerinin incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Araştırma neticesinde, tahrîrât ekolleri ve kırâat mesleklerinin sahih kırâatlere yönelik eleştirilerinin tamamen reddetme (şâz olarak niteleme) değil sadece kırâat tedrisatında yer vermeme şeklinde tezahür ettiği anlaşılmıştır. Nihai tespit olarak tahrîrât uleması, sahih kırâatlerin icrasında bir nevi ilim hakemliği yaparak, nakil ile tahrîr arasındaki dengeyi korumuşlardır.

Îtilâf ve Mutkin mesleklerinin, sened ve tarik disiplini hususunda daha sıkı bir tutum sergileyerek azîmet prensiplerini önceledikleri; buna mukabil, Şeyh Atâullah mesleği ile İskenderiyye ve Kahire tahrîrât ekollerinin, ruhsat ilkelerini daha geniş bir perspektifle uyguladıkları müşahede edilmiştir. Ruhsat ve azîmet yaklaşımlarını sentezleyen bir tahrîrât metodu benimseyen İstanbul tariki Sûfî mesleği, tercihlerinde diğer ekollerle mutlak surette mutabakat sağlayarak tahrîrât geleneğindeki asgari müşterekleri en iyi temsil eden ve dolayısıyla ferşü'l-hurûf bağlamında herhangi bir infirâdı bulunmayan bir meslek niteliğindedir. Bunun yanı sıra, Şeyh Atâullah mesleğinin benimsediği yöntem ve tercihlerin; İskenderiye ve Kahire tahrîrât ekolleriyle büyük ölçüde örtüştüğü görülmüştür.

Günümüzde kırâat farklılıklarının tedrisatına devam edilen ilim halkalarında, takip edilen kırâat mesleğinin veya tahrîrât ekolünün ilmî bir zemine dayanan bu tercihleri korunması kıymetli olmakla birlikte sadece nakil ile yetinilmemeli; tercihlerin arka planındaki tahrîrât yöntemi de bir disiplin olarak ele alınmalıdır. Ancak bu sayede nakil ile eleştirel aklı birleştiren, titiz ve güvenilir bir kırâat tedrisatı geleneği sürdürülebilecektir. Sonuç olarak, Anadolu menşeli kırâat gelenekleri ile Mısır merkezli tahrîrât ekolleri arasındaki metodolojik ayrışmaların bu perspektifle ele alınması, alanın ilmî dinamizmini ve özgünlüğünü sürdürebilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

EK - 1 Aşru's-suğrâ/Aşere tariki kapsamında ferşü'l-hurûf (ahz/adem-i ahz) tercihleri

Rivayet	Kelime	Sûfî	Îtilâf	Atâullâh	Mutkin	İskenderiyye	Kahire
Bezzî	اسْتَأْيَسُوا	اسْتَأْيَسُوا	اسْتَأْيَسُوا	اسْتَأْيَسُوا	اسْتَأْيَسُوا	?	اسْتَأْيَسُوا
	اسْتَأْيَسُوا				اسْتَأْيَسُوا		اسْتَأْيَسُوا
	لِيُنْذِرَ	Muhatab	Muhatab	Muhatab	Muhatab	Muhatab	Muhatab
				Gâib	Gâib		
Kunbül	السُّوقِ	السُّوقِ	السُّوقِ	السُّوقِ	السُّوقِ	?	السُّوقِ
				السُّوقِ	السُّوقِ		السُّوقِ
Hişâm	وَلَا تَحْسَبَنَّ	Muhatab	Muhatab	Gâib	Gâib	?	Gâib
				Muhatab	Muhatab		Muhatab
	هَيْتَ	هَيْتَ	هَيْتَ	هَيْتَ	هَيْتَ	هَيْتَ	هَيْتَ
	هَيْتَ			هَيْتَ	هَيْتَ		هَيْتَ
	لِيَدَا	Damme	Kesra	Damme	Damme	Damme	Damme
		Kesra		Kesra	Kesra	Kesra	Kesra
İbn Zekvân	بَضْطَةً	Sâd	Sâd	Sâd	Sâd	Sâd	Sâd
			Sîn			Sîn	
İsâ b. Verdân	تَحْرِجُونَ	Malûm	Malûm	Malûm	Malûm	Malûm	Malûm
				Meçhûl			
	لَا يَخْرُجُ	Sülâsî	Sülâsî	Sülâsî	Sülâsî	Sülâsî	Sülâsî
				İf'âl		İf'âl	İf'âl
	سِقَايَةً	سِقَايَةً	سِقَايَةً	سِقَايَةً	وَعِمَارَةً	وَعِمَارَةً	سِقَايَةً
	وَعِمَارَةً	وَعِمَارَةً	وَعِمَارَةً	وَعِمَارَةً	سِقَايَةً	وَعِمَارَةً	وَعِمَارَةً
	سُقَاةَ وَعِمَرَةٍ			سُقَاةَ وَعِمَرَةٍ		سُقَاةَ وَعِمَرَةٍ	سُقَاةَ وَعِمَرَةٍ
	فَنُغْرِقْكُمْ	فَنُغْرِقْكُمْ	فَنُغْرِقْكُمْ	فَنُغْرِقْكُمْ	فَنُغْرِقْكُمْ	?	فَنُغْرِقْكُمْ
	فَنُغْرِقْكُمْ			فَنُغْرِقْكُمْ	فَنُغْرِقْكُمْ		فَنُغْرِقْكُمْ

Kaynakça | References

- Abdüşşekûr, Sâmî Muhammed Saîd. *Tahrîru't-Teysîr*. B.y.: y.y. 2014.
- Akaslan, Yaşar. “Kırâat-i Aşere’de Ferş Yönünden Farklılıklar”. *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4 (2017), 6-31.
- Akbal, Talip. *Takrîb Mecmû’ası*. 5 Cilt. İstanbul: y.y., 2020.
- Akdemir, Mustafa Atilla. “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (30 Aralık 2018), 83-112. <https://izlik.org/JA42UZ72XZ>
- Bostan, Osman. “en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (30 Haziran 2022), 207-234. <https://doi.org/10.17120/omuifd.1078721>.
- Dabbâ’, Ali Muhammed. *Behçetü'l-merdiyye şerhu Dürretü'l-muđiyye*. Tanta: Dâru’s-Sahâbe, 2002.
- Dabbâ’, Ali Muhammed. *Muhtaşaru bülûğı’l-ümniyye şerhu tahrîri mesâili’s-Şâtibiyye*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-’İlmiyye, t.y.
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Said. *Câmi’u’l-beyân fi’l-kırâ’ati’s-seb’i’l-meşhûra*. thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-’İlmiyye, 2005.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Said. *el-Müfredâtü’s-seb’a*. thk. Abdurrahman et-Tarhûnî. Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-’İlmiyye, 2011.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Said. *Kitâbü’t-Teysîr fi’l-kırâ’ati’s-seb’a*. thk. Halef b. Hamûd b. Sâlim eş-Şağdelî. Suudi Arabistan: Dâru’l-Endülüs, 2015.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed. *İthâfü fûdalâi’l-beşer fi’l-kırâ’ati’l-erbe’ate ‘aşer*. thk. Enes Mühre. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-’İlmiyye, 2006.
- Doğan, Mustafa. *Kırâat Geleneğimizde İstanbul Tariki-Sûfî Mesleği: Usul, Tercihler ve Ekollerle Mukayese*. Yalova: Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025.
- Makdîsî, Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmail. *İbrâzü’l-me’ânî min Hırzi’l-emânî*. thk. İbrahim Atvâ Avaz. Dâru’l-Kütübi’l-’İlmiyye, t.y.
- Eskâtî, Ahmed b. Ömer. *Ecvibetü’l-mesâilî’l-müşkilât fi ilmi’l-kırâ’ât*. thk. Emin Ahmed Muhammed eş-Şinkîti. Riyad: Dâru Kunûzi’l-İşbiliyyâ, 2008.
- Fâsî, Abdullah Muhammed b. Hasen. *el-Leâli’l-feride fi şerhi’l-Şaşıde li-Ebî ‘Abdullah Muḥammed b. Ḥasen*. thk. Hilmi Abdür-rauf Muhemmed Nemnekânî. Mekke: Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1420.
- Fikrî, İhâb Ahmed. “Günümüz Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrirat Çalışmalarının Yeri”, *Uluslararası 2. Kıraat Sempozyumu (Tarihten Günümüze Kıraat İlimi)*. 299-324. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021.
- Halîcî, Muhammed b. Abdurrahman. *Şerhu Mukarribi’t-tahrîr li’n-Neşri ve’t-Taḥbîr*. thk. İhâb Ahmed Fikrî - Halid Ebû’l-Cûd. Kahire: Mektebetü’l-İslâmiyye, 2009.
- Halîcî, Muhammed b. Abdurrahman. *Hallü’l-müşkilât ve tevdiḥu’t-tahrîrât fi’l-kırâ’ât*. thk. Ömer Malem Ebû’l-Merâtî. Riyad: Dâru Advâi’s-Selef, 2007.
- Hammoodi, Ali Lateef. *Ahmet el-Mütevellî’nin el-Vücûhu’l-müsîra fi’l-kırâati’s-selâseti’l-mütevatira isimli Eserinin Tahkiki*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- Hıfzî, Muhammed Arif. *Muğni'l-kurrâ fî şerhi Muhtârul-ikrâ*. thk. Ömer Türkmen. Beyrut: Mektebetü'l-İrşâd, 1447/2026.
- Hulvânî, Amr b. Abdullah el-Misrî. *Mes'eletâ infirâdâtü's-Şaṭvî ve sekti Ruveys*. İskenderiyye/Matruh: y.y. 2025.
- Hüseynî, Hasan Halef. *İthâfû'l-berîyye bi-tahrîrâtî's-Şâtibiyye*. thk. Cemalüddin Muhammed Şeref. Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2003.
- İbn Galbûn, Ebû'l-Hasen Tâhir b. Abdilmün'im. *et-Tezkira fî'l-kırâ'âtî's-semân*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. Cidde: Cemaâtî'l-Hayriyyeti li Tahfîzî'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1412.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *Tahbîru't-Teysîr fî kırâ'âtî'l-aşr*. thk. Ahmed Muhammed Müflih el-Kudât. Amman: Dâru'l-Furkân, 2000.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-aşr*. thk. Salim Muhammed eş-Şinkîtî. Medine: Mucemme'u'l-Melik Fehd li-Tıbbâti Mushafî's-Şerif, 1435.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *Takrîbü'n-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-aşr*. thk. Adil İbrahim Muhammed Rufâî. Medine: Mucemme'u'l-Melik Fehd li-Tıbbâti Mushafî's-Şerif, 1433.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *ed-Dürretü'l-muḍiyye fî'l-kırâ'âtî's-selâsî'l-mütemmîme li'l-aşr*. thk. Muhammed Temim ez-Zu'bî. Medine: Dâru'l-Ğavsânî, 2009.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *Ṭayyibetü'n-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-aşr*. thk. Muhammed Temîm ez-Zu'bî. Medine: Mektebetü Dâru'l-Hüdâ, 2001.
- İbnü'l-Kâsîh, Ebû'l-Kâsîm Alî b. Osmân. *Sirâcü'l-kârî'i'l-mübeddî ve tezkârü'l-mukrî'i'l-müntehî*. Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbî, 1373.
- Kadî, Abdülfettah b. Abdülğanî. *el-Vâfi fî şerhi's-Şâtibiyye*. Medine: Mektebetü's-Sevadî, 1996.
- Kâdî, Abdülfettah b. Abdülğanî. *el-Büdûrüz-zâhira fî kırâ'âtî'l-aşrî'l-mütevâtira min tarîkayî's-Şâtibiyye ve'd-Dürre*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, t.y.
- Kâdî, Abdülfettah b. Abdülğanî. *el-İdâh li metni Dürre*. Mekke: Mektebetü'l-Esediyye, 2. Basım, 2013.
- Kettânîzâde, Ahmed Naîmî Efendi. *Mutķinü'r-rivâye fî 'ulûmî'l-kırâ'âtî ve'd-dirâye*. İstanbul: Süleymaniye, Bağdatlı Vehbi, 21.
- Koyuncu, Recep. "Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği: İbnü'l-Cezerî Özelinde Bir İnceleme". *Uluslararası İbnü'l-Cezeri Sempozyumu*. nşr. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 665-690. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Mansûr vd., Muhammed Halid. *el-Müzhir fî şerhi's-Şâtibiyye ve'd-Dürre*. Ürdün: Dâru'l-Ammâr, 2. Basım, 2001.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: OTTO Yayınları, 2016.
- Molla Emin Efendi b. Abdullah. *'Umdetü'l-hullân fî idâhi Zübdetî'l-'irfân*. İstanbul: Esad Karahisârîzâde Matbaası, 1287/1853.
- Mütevellî, Muhammed b. Ahmed. *Ravḍu'n-naḍîr fî tahrîri evcûhi'l-Kitâbi'l-münîr*. thk. Hâlid Hasan Ebû'l-Cûd, B.y.: y.y., 2004.
- Nüveyrî, Ebû'l-Kâsîm Muhammed b. Muhammed. *Şerhu'd-Dürreti'l-muḍiyye*. thk. Abdurrahim et-Tarhûnî. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011.

- Nüveyrî, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr*. thk. Mecdî Muhammed Surûr Baslûm. 2 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2009.
- Öge, Ali - Tugantay, Mustafa. "Ali el-Mansûrî'nin Tahrîrât İlmine Katkıları". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/49 (01 Haziran 2020): 33-64. <https://izlik.org/JA66GS67JG>
- Ömer Lütfî b. Hasan. *Aşere-Takrîb Kılavuzu*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 16.
- Paluvî, Hâmid b. Abdulfettâh. *Zübdetü'l-'irfân fi vücûhi'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Atilla Akdemir. 2 Cilt. Dubai: Câizetü Dübey ed-Devliyye li'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 2020.
- Pilgir, Muhammed. "İbnu'l-Cezerî'nin eş-Şâtıbiyye'nin Muhtevasına İlişkin Tahrîrât Uygulamaları: Neşr Bağlamında Bir İnceleme". *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/2 (Aralık, 2023), 703-722. <https://doi.org/10.14395/hid.1324594>
- Sehâvî, Ebû'l-Hasen Ali. *Fethu'l-vaşîd fi şerhi'l-Kaşîd*. thk. Muhammed İdrîs ez-Zâhirî. 4 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, 2005.
- Sûzî, İsmail Hakkı b. Abdurrahman. *Takrîb Mecmûası*. İstanbul: Süleymaniye, Yazma Bağışlar 297/2.
- Şahin, Ali. *el-Vücûhâtü'l-Kur'âniyye 'ale'l-eimmeti'l-'aşera min ve ruvâtihim ve tûrukihim min tarîki't-Teysîr*. İstanbul: Dâru'l-kurrâ, 2013.
- Şahin, Ali. *el-Vücûhâtü'l-Kur'âniyye 'ale'l-eimmeti'l-'aşera min tarîki't-Teysîr indirâcen*. İstanbul: Dâru'l-kurrâ, 2014.
- Şahin, Ali. *el-Münezzel fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr min tarîkayi't-Teysîr ve't-Taḥbîr*. Isparta: Hayrat Neşriyat, 2016.
- Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh. *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*. thk. Muhammed Temim ez-Zu'bî. Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 4. Basım, 2010.
- Türkmen, Kübra. *İbnü'l-Cezerî ve 'ed-Dürretü'l-Muḍiyye' Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Türkmen, Ömer. "Bazı Kırâat Vecihleri Özelinde İbnü'l-Cezerî'nin Şâtıbî'yi Tenkit ve Tashihi: eş-Şâtıbiyye'nin Şârihleri ve Kırâat Farklılıkları Tedrisatı Ekseninde Bir Değerlendirme". *Eskiye* 57 (Haziran 2025), 651-675. <https://doi.org/10.37697/eskiye.1566293>
- Yûsufefendizâde, Abdullah Hilmi. *Risâletü müşkilâtî's-Şâtıbî*. thk. Salim b. Garmullah b. Muhammed ez-Zehrânî. "Risâletü Hallü müşkilâtî's-Şâtıbiyye li-Ebî Muhammed Abdullah b. Yûsufefendizâde". *Mecelletü Câmî'atü Ümmül-kurâ* 51/1 (Haziran 1432/2011), 214-318.
- Zeyyât, Ahmed. *Şerhu Tenkîhu Fethi'l-kerîm*. thk. Yasir İbrahim el-Mezrû'î. Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2008.
- Zu'bî, Muhammed Temîm. *Teysîru'l-fettâhi'l-'alîm şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm fi tahrîri evcûhi'l-Kur'ânî'l-'azîm*. Medine: Müessesetü'd-Duhâ, 1439/2018.